

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Дрогобицька Оксана

ДУХОВНА КУЛЬТУРА
СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ
(кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.)

(Збірник наукових статей до курсу
«ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ГАЛИЦЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ
(друга половина XIX – 30-ті рр. XX ст.)»)

Івано-Франківськ, 2014

ЗМІСТ

ОСВІТНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ СТ. – 30-ТІ РР. ХХ СТ.).....	3
УКРАЇНОЗНАВЧІ СТУДІЇ ГАЛИЦЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ – 30-ТІ РР. ХХ СТ.).....	15
“ДОБРИЙ СВЯЩЕНИК”: ОБРАЗ ІДЕАЛЬНОГО ПАРОХА У БАЧЕННІ ГАЛИЦЬКОГО СЕЛЯНИНА КІНЦЯ ХІХ – 30-Х РОКІВ ХХ СТ.....	27
РЕЖИМ ДНЯ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.).....	38
СІМ'Я УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – 30-Х РОКІВ ХХ СТ.: КІЛЬКІСНА ТА ЯКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	47
РОЛЬ ГАЛИЦЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У РОЗБУДОВІ МІСЦЕВОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я (КІНЕЦЬ ХІХ – 30-ТІ РР. ХХ Т.).....	59-73

Баран (Дрогобицька) О. Освітні традиції української сільської інтелігенції Галичини (кінець XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.) // Вісник Прикарпатського університету: Історія. – Івано-Франківськ: Плай, 2006. – Вип. X–XI. – С. 28–36.

Інтелігенції завжди належала провідна роль у процесі продукування нових духовних цінностей, вироблення орієнтацій розвитку і культурного поступу суспільства. Однак, на сьогодні не припиняються суперечки стосовно того, чи можна говорити про приналежність тієї чи іншої особи до згаданої соціальної верстви на підставі тільки освітнього критерію, ігноруючи при цьому морально-етичну сторону питання. З огляду на уся складність і невичерпність подібних дискусій важливою, на нашу думку, є спроба аналізу освітніх традицій у середовищі української сільської інтелігенції Галичини кінця XIX ст. – 30-х років XX ст.

Слід зазначити, що дана тема не знайшла належного висвітлення в історіографії, оскільки більшість науковців в основному акцентують увагу тільки на участі представників розумової праці у культурно-освітньому житті краю [40; 44]. Виняток становлять дослідження П. Арсенича [32; 33] і В. Качкана [38], присвячені видатним галицьким родинам. Проте брак історіографічної бази проблеми компенсується багатим джерельним матеріалом, представленим, головним чином, епістолярною і мемуарною спадщиною тогочасної сільської еліти.

На наш погляд, щоб простежити освітні традиції вчительства і духовенства кінця XIX ст. – 30-х років XX ст. (а саме ці дві професійні групи склали тоді основу інтелігенції на селі), насамперед потрібно визначити роль книги, преси, іноземних мов у їхньому житті, а також з'ясувати ставлення до проблеми освіти власних дітей і сільської молоді.

Перебуваючи на провінції, представники освіченої верстви мали досить обмежені можливості щодо вдосконалення своїх фахових вмінь і набуття нових навичок. Часто вони проживали на значній віддалі від найближчого

міста, а відтак від бібліотеки, театру, товариських клубів, різноманітних культурних установ. Незважаючи на подібні несприятливі умови, окремі сільські інтелігенти відзначались енциклопедичними знаннями. Показовою у цьому плані є постать пароха с. Мшанець Старосамбірського повіту на Львівщині М. Зубрицького (1856 – 1919), наукова спадщина якого налічує щонайменше 325 публікацій історичного та етнографічного характеру [36, с.172]. Свої численні статті і розвідки дослідник друкував у “Записках Наукового Товариства ім. Шевченка”, “Матеріалах до українсько-руської етнології”, часописах “Батьківщина”, “Діло”, “Життя і слово”, “Зоря”, “Свобода” тощо [36]. Не менш плідною була діяльність і інших представників даного соціального прошарку. Багатьом із них доводилось жертвувати своїми інтересами і творчими амбіціями заради громадських обов’язків. До когорти таких “безіменних плугатарів” на освітній ниві належала і перша жінка-поетеса Галичини Юлія Шнайдер (1860 – 1947), більше відома широкому загалу як Уляна Кравченко. Вона неодноразово висловлювала жаль з приводу того, що обставини провінційного життя завадили розвитку її літературного таланту на повну силу [5, арк.6зв; 14, арк.5]. Однак, протягом чотирьох десятиліть поетеса залишалась працювати сільською учителькою, бо, як згадувала пізніше, “освідомлення люду, прибільшення інтелігенції здавалося мені важніше чим творення пісні для пісні – штуки для штуки” [15, арк.18-18 зв].

Доказом доволі високого рівня освіченості тогочасної інтелектуальної еліти краю є знання нею іноземних мов. Так, священник Володимир Герасимович (1870 – 1940) із с. Терпилівка на Тернопільщині володів десятьма мовами [46, с.4]. Він здійснював переклади художніх творів російських, польських, французьких і німецьких авторів [10, арк.1зв]. Батько видатного поета Б. Лепкого, письменник Сильвестр Лепкий (псевдонім Марко Мурава), читав в оригіналі п’єси В. Шекспіра [39, с.2]. У професорів Коломийської гімназії Насальських навіть книги в домашній бібліотеці розміщувались за мовним критерієм. В окремих шафах стояла українська,

польська, німецька, латинська і грецька література [19, арк.37]. Думку про те, що поглиблене вивчення іноземних мов було типовим для інтелігентних сімей, підтверджують і польові дослідження. Зокрема, як згадує Ольга Мандзюк, донька вчителя Й. Яворського, один день на тиждень (зазвичай у четвер) усі члени сім'ї розмовляли виключно німецькою мовою [23].

Неабияка увага в освічених колах відводилась також читанню книг, періодичних видань, і взагалі – справі популяризації друкованого слова як такого. Тут, перш за все, слід відмітити особливу роль служителів культу. Адже, за твердженням діаспорного історика І.-П. Химки, саме священики, ставлячи перед собою завдання піднести культурний рівень на провінції, розкрили селянам значення газет [43, с.96]. Це можна проілюструвати на прикладі господарської преси. У 1899р. 458 передплатників часопису “Господар” представляли сільське духовенство, 172 – читальні “Просвіти”, 72 – читальні, які не подали назви для звіту, 4 – читальні ім. М.Качковського, 5 – власників великих посіlostей, 3 – громадські уряди тощо [37, с.88].

Якщо співставити наведені дані із загальною кількістю кліру (близько 2 тис. осіб), то одержимо $\frac{1}{4}$ усього духовенства. На перший погляд, ця кількість є незначною, але вона набагато перевищує число передплатників серед інших груп інтелігенції. Крім періодичних видань, особливою популярністю у священнослужителів користувались праці церковного змісту, історичні твори, господарські поради і нотні збірники. Син пароха с. Студійка на Станіславщині О. Гусак згадує, що у бібліотеці його батька переважали книги видавництва “Червона Калина”, присвячені історії визвольних змагань українського народу [22]. Окремі душпастирі стежили за новими книжковими надходженнями за допомогою каталогів видань [2, арк.13]. Вони, як правило, займались справою постачання книг для читальняних і парохіальних бібліотек [3, арк.23,25,32]. Великими приватними книгозбірнями, що складались із творів класиків вітчизняної і зарубіжної літератури, володіли і окремі учительські родини. [27, с.156; 19, арк.76]. Особливо численними у них були колекції книг польських авторів,

які, до певної міри, відбивали програму вивчення літератури в учительських семінаріях.

Світогляд сільської інтелігенції збагачувався не тільки через вплив друкованого слова, але і за рахунок закордонних поїздок. І хоча представники освіченого прошарку (на відміну від селянства) досить упереджено ставились до мандрівок за межі краю [29, с.65-66; 31, с.141], однак були і такі, що наважувались поїхати за кордон або ж вислати туди своїх дітей. Батько активного церковного і громадського діяча о. С. Венгриновича, навіть продав одну чи дві корови, щоб відправити дочок у туристичну подорож до Швейцарії [25, с.6]. Приклад священичої сім'ї, яка щороку відвідувала країни Європи, зустрічаємо і в автобіографічній повісті відомої поетеси, письменниці та педагога О. Дучимінської “Весняні дні” [47, с.159].

Вагомий вплив на атмосферу в інтелігентних колах чинило молоде покоління гімназистів і студентів. Ця генерація майбутніх провідників народу приносила у доволі консервативні галицькі родини модерні ідеї, ставала ретранслятором західних культурних впливів. Місцем, де успішно поєднувалось “старе” і “нове”, зазвичай були священичі оселі. Як писав український філософ М. Шлемкевич, “там під крилатими липами чи в затінених садах за високими живоплотами читалися нові книжки, дискутувалися модні тоді у нас твори Ібсена, Ніцше, Сореля. В тих товариствах плекалася стара галицька і буковинська пісня Вербицького, Матюка, Воробкевича. Для них, для тих товариств, поставали нові пісні Остапа Нижанківського і Дениса Січинського” [45, с.54]. Не менш важливу роль у процесі духовного зростання галицького інтелігента і розширення його світогляду відігравали зв'язки із наддніпрянською культурно-мистецькою елітою в особі Б. Грінченка, М. Коцюбинського, Г. Хоткевича та ін.

Інтелігентні сім'ї становили постійне джерело поповнення освіченої верстви. На вибір професії впливали як матеріальні, так і психологічні

чинники: особисті вподобання, традиції роду, суспільні настрої. Наприклад, мрією кожної галицької родини кінця XIX ст. було послати сина у гімназію, щоб той невдовзі став державним урядовцем або (після закінчення теологічних студій) священником. Порівняно “дешева” педагогічна освіта в основному залишалась прерогативою учительських родин. Вихідці із священничих кіл рідко поповнювали ряди освітян. Це частково можна пояснити силою традиції, яка бере свій початок з 60-х – 70-х рр. XIX ст., коли вчителі мали доволі низький рівень знань і не користувались особливою повагою у населення. Доказом панування подібних переконань є ситуація, що склалась із сином пароха с. Шляхтинці на Тернопільщині О. Барвінським. Дізнавшись, що він вибрав педагогічний фах, місцеві селяни зробили висновок: “Що то такого, що всі сини нашого єгомостя пішли на ксьондзів, а тільки молодший має бути професором, певно зле вчився!” [24, с.125].

Сини священників здобували здебільшого теологічну, юридичну чи медичну освіту. Остання вважалась доступною тільки членам заможних родин, оскільки разом із практикою займала 8 років і вимагала значних капіталовкладень. Натомість юридичний факультет належав до економічно вигідних, оскільки його слухачі могли навчатись вдома, а в університеті тільки здавати іспити. Такий шлях, зокрема, обрав син бідного пароха с. Красів поблизу Львова С. Шухевич. Він хотів стати медиком або інженером, але важке фінансове становище батька змусило його вивчати право [31, с.161-162]. Студенти духовної семінарії одержували повне матеріальне забезпечення, що часто теж відіграло суттєву роль при виборі професії. Як писав один із сучасників, “при теологічних студіях був студент наче дома. Був між самими своїми людьми і не потребував чужих мов ані дбати про їду і мешкання, та їхати в чужі міста, перебувати в чужому середвищі” [13, арк.208-208 зв]. Не слід ігнорувати і той факт, що у сім’ях духовенства міцно зберігались традиції наступності поколінь. Родичі також не рідко чинили тиск на тих, хто не бажав іти добре проторованою дорогою своїх дідів і прадідів [41, с.311].

Стосовно освіти дівчат, то тут найкраще спостерігається відмінність між поглядами членів вчительських і священничих родин. Так, якщо доньки вчителів часто наслідували батьків і обирали педагогічний фах, то дівчатам із священничих сімей відводилась, головним чином, роль дбайливих господинь і берегинь домашнього вогнища. Для пересічного душпастиря кінця ХІХ – початку ХХ ст. вигідне заміжжя доньки було важливішою справою, аніж її освіта. Проте траплялись і винятки, як от Амброзій Крушельницькій, який допоміг своїй дочці Соломії стати співачкою світового масштабу [34, с.86]. Проблему жіночої освіти порушив у своїх спогадах о. О. Пристай. Він, показуючи конфлікт між о. Бачинським і донькою Ольгою з приводу її планів на майбутнє, писав: “Цього-ж ніяк не могли зрозуміти старі москвофільські панотці, що дочка священника хоче бути – на сором і ганьбу цілому священству – народньою учителькою... Це виглядало, ніби старий о.Бачинський не мав змоги удержати своєї дитини й мусів її заставити, щоби вчителюванням заробляла собі на прожиток” [30, с.84].

Аналогічний випадок змальовано у оповіданні Н. Кобринської “Дух часу”. Головна героїня твору, дружина священника пані Шумінська, боляче сприймає весілля доньки із вихідцем із селянської сім’ї (хоча той і закінчив духовну семінарію). Не схвалює вона і вчинок свого сина, який замість душпастирської праці обрав юриспруденцію. Однак, найважчого удару завдало їй бажання онуки стати вчителькою, “аби мати свій власний хліб” [48, с.32]. Варто зауважити, що з часом ставлення до жіночої освіти зазнало змін і праця вчительки розцінювалась вже не тільки як єдиний доступний для жіноцтва спосіб заробітку, але і як самопожертва у справі служіння народові.

Щоб дати молодому поколінню можливість здобути освіту, багатьом вчителям доводилось жити дуже ощадно [35, с.154]. Хоча у матеріальному плані духовенство знаходилось на значно вищому щаблі, аніж інші представники сільської інтелігенції, однак навчання дітей теж поглинало велику частку його прибутків. Траплялось, що одночасно у гімназії чи в університеті перебувало 4-5, а то й більше дітей, що об’єктивно спричиняло

значні грошові витрати. Тому брак коштів на утримання учнів зазвичай виступав одним із основних мотивів при зміні однієї парохії на другу. Це стає очевидним при аналізі листів кліру до митрополита А. Шептицького та інших впливових осіб того часу. У них, поряд із фінансовою скрутою, незадовільними житловими умовами, потреба відправляти дітей на навчання називається як головна підстава для перенесення на більш вигідне місце праці [1, арк.31; 6, арк.31; 7, арк.7,159]. Наприклад, о. О. Лелет у клопотанні до митрополита про свого зятя, завідателя парохії Дубківці Скалатського деканату, писав: “Двоє дітей конечно потребують науки. Училися минушого року приватно у мене, але в кінці власти шкільні заборонили приватну науку, мусять учитися в школі, що тепер коштує великі суми, а все то тим гірше, що всі доходи ідуть на оплату чиншу і податків...” [7, арк.159].

Священик с. Володимирці на Львівщині В. Левицький своє бажання перенестись ближче до м. Стрий пояснював тим, що навчає чотирьох дітей у гімназії. З цієї причини він змушений систематично довозити у місто харчі, долаючи щотижня відстань у 42 км [6, арк.31]. Парох с. Стриганці на Станіславівщині С. Левицький у одному із листів до відомого громадсько-політичного діяча того часу О. Барвінського прохав допомогти влаштувати доньку у гімназії на безкоштовній основі або за малу оплату. Він так описував своє становище: “Як Вам відомо, у мене шестеро дітей, з котрих троє треба уже до школи посилати та на жаль при теперішніх лихих роках в господарстві приходиться священикам діти держати дома, та заправляти до пашення стад... Така доля і мені припадає – троє дітей не в силі я давати до школи” [8, арк.24-24зв].

Попри те, що навчання власних дітей вимагало значних фінансових витрат, велику увагу відводила галицька інтелігенція і проблемі поповнення освіченої верстви за рахунок вихідців із села. У багатьох випадках здібні діти із незаможних сімей навчались за рахунок вчителів [14, арк.5; 16, арк.68; 17, арк.2; 18, арк.6]. Окремі священики власними коштами забезпечували бурси для сільських дітей. Наприклад, парох с. Балинці Коломийського повіту

Т.Войнаровський протягом 12-ти років утримував у м. Коломия бурсу для 40 хлопців [26, с.40]. Він придбав приміщення для цього закладу і регулярно постачав харчі, які одержував від селян за виконання душпастирських функцій [26, с.39-40]. Крім матеріальної підтримки, велику роль відігравала діяльність, спрямована на вишкіл кадрів для середніх шкіл. Зокрема, вчитель Василь Равлюк (1872 – 1955) тільки за один 1903/1904 навчальний рік підготував до іспитів 19 дітей [11, арк.8зв]. Чимало дівчат вивела у ряди освітян і Євгенія Бохенська (1867 – 1944) [16, арк.68; 17, арк.2; 18, арк.6]. Серед духовенства особливо відзначився у цьому плані вже згадуваний В. Герасимович. Він особисто займався справою вступу сільських дітей до гімназії і семінарії, даючи безкоштовні лекції з латинської, німецької, польської мов, математики, історії і літератури [20, арк.4]. Завдяки старанням пароха діти його односельчан закінчували вищі школи за кордоном [21, арк.1].

Представники сільської еліти неодноразово клопотали стосовно талановитих дітей, використовуючи при цьому не тільки приватні зв'язки і знайомства [9, арк.30; 12, арк. 1-2], але й пресу. Так, один із випусків часопису “Жіноча Доля” містить допис учительки, в якому вона просить читачів допомогти своїй талановитій учениці здобути подальшу освіту [42, с.11]. Характерно, що якщо вчителі в основному зверталися з подібними петиціями до своїх колишніх педагогів (професорів семінарії) чи товаришів по праці, то священники надавали перевагу написанню листів безпосередньо до митрополита. Зокрема, о. Тома Дуткевич, відомий у Галичині як засновник товариства “Сільський Господар”, звертався до А. Шептицького із проханням матеріально підтримати студента Краківської Академії мистецтв Миколу Шаха, а також посприяти у справі присудження для нього стипендії [4, арк.47].

Отже, у середовищі сільської інтелігенції Галичини поколіннями плекались освітні традиції. Незважаючи на погані, а подекуди і дуже складні матеріальні умови, представники даного прошарку намагались дати своїм

дітям якщо не вищу, то принаймні середню освіту. Не обминали вони увагою і талановиту сільську молодь, сприяючи у такий спосіб творенню нових кадрів інтелігенції “з-під сільської стріхи” і долучаючись до процесів побудови розвинутого галицького соціуму.

1. Центральний державний історичний архів України у м. Львів (далі – ЦДІАУ у м. Львів), ф. 201, оп. 3, спр. 70.
2. ЦДІАУ у м. Львів, ф. 348, оп. 1, спр. 272.
3. ЦДІАУ у м. Львів, ф. 348, оп. 1, спр. 448.
4. ЦДІАУ у м. Львів, ф. 358 чт, оп. 2, спр. 51.
5. ЦДІАУ у м. Львів, ф. 362, оп. 1, спр. 321.
6. ЦДІАУ у м. Львів, ф. 408, оп. 1, спр. 107.
7. ЦДІАУ у м. Львів, ф. 408, оп. 1, спр. 689.
8. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛНБ НАН України), від. рукописів, ф. 11, спр. 1644, п. 109.
9. ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 11, спр. 3632, п. 205.
10. ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 34, спр. 130, п. 6.
11. ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 48, спр. 7-з, п. 2.
12. ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 48, спр. 8-є, п. 2.
13. ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 48, спр. 15, п. 4.
14. ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 48, спр. 36-л, п. 8.
15. ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 48, спр. 67, п. 12.
16. ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 48, спр. 69-а, п. 12.
17. ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 48, спр. 140-а, п. 22.
18. ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 48, спр. 143-г, п. 22.
19. ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 175, спр. 32, п. 1.
20. ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 240, спр. 4, п. 1.
21. ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 240, спр. 5, п. 1.
22. Свідчення Гусака Олега Миколайовича, 1931 р. н.; місце народження: м. Збараж (Тернопільська обл.); освіта: вища (медик); пенсіонер;

- проживає за адресою: м. Івано-Франківськ, в. О. Довженка 18/83, корп. 1. Записано 24 жовтня 2004 р.
23. Свідчення Мандзюк Ольги Йосипівни, 1928 р. н.; місце народження: м. Радомсько (Польща); освіта: вища (педагог); пенсіонерка; проживає за адресою: смт. Солотвино Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл., в. В. Черновола 27. Записано 21. 09. 2004 р.
24. Барвінський О. Спомини з мого життя / Упор. А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винар, І. Гирич. – К.: Смолоскип, 2004. – 528 с.
25. Венгринович С. Моя рідня: Спогади. – Мельбурн, 1992. – 113 с.
26. Войнаровський Т. Спогади з мого життя // Історичні постаті Галичини XIX – XX ст. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1961. – С. 11-75.
27. Кравченко У. Спогади учительки. – Коломия: Накладом “Загальної книгозбірні”, 1936. – 316 с.
28. Наша Уляна Кравченко: спогади сучасників. – Львів: Логос, 1997. – 80 с.
29. Олесницький Є. Сторінки з мого життя. – Ч. II (1890 – 1897). – Львів, 1935. – 122 с.
30. Пристай О. З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого і сучасного. – Т. II. – Львів – Нью-Йорк, 1935.– 249 с.
31. Шухевич С. Моє життя: Спогади. – Лондон: Видання Української видавничої спілки, 1991. – 619 с.
32. Арсенич П. Родина Заклинських. – Івано-Франківськ, 1995. – 56 с.
33. Арсенич П. Родина Озаркевичів. – Коломия: Вік, 1995. – 64 с.
34. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884 – 1939. – К.: Либідь, 1995. – 424 с.
35. Гулюк Ю. Жаб’є (історичні розповіді від часу залюднення цього краю до 1939 року). – Верховина: Гуцульщина, 2004. – 176 с.
36. Дем’ян Г. Маловідомі сторінки життя і наукової праці Михайла Зубрицького // Записки Наукового Товариства імені Т. Шевченка. – Т. ССХХІІІ. – Львів, 1992. – С. 172-196.

37. Духовенство – а “Господарь” // Прапоръ. – 1900. – Ч. 3. – С. 86-93.
38. Качкан В. Хай святиться ім’я твоє: Галицькі просвітницькі діячі, письменники, вчені – вихідці із священицьких родин. – Чернівці: Прут, 1994. – 198 с.
39. Лепкий Б. “Діло” і – я // Діло. – 1930. – Ч. 9. – С. 2-3.
40. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 – 1939). – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 648 с.
41. Соловей Л. Остап Нижанківський і Бойківщина (сторінки життя і творчості композитора) // Бойківщина. Науковий збірник. – Т. 1. – Дрогобич, 2002. – С. 309-313.
42. Учителька. Читайте й радьте // Жіноча Доля. – 1930. – Ч. 45. – С. 11.
43. Химка І.-П. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині (1772 – 1918) // Ковчег. – 1993. – Ч. 1. – С. 73-107.
44. Чоповський В. Духовний поступ нації: Культурно-мистецька діяльність української інтелігенції Західної України у 20 – 30-ті роки ХХ століття. – Львів, 1993. – 49 с.
45. Шлемкевич М. Галичанство. – Львів: “За вільну Україну”, 1997. – 104 с.
46. Володимир Герасимович (1870-1940): Бібліографічний покажчик. – Тернопіль: Лілея, 1995. – 21 с.
47. Дучимінська О. Весняні дні // Дучимінська О. Сумний Христос. – Львів : Каменяр, 1992. – С. 152-218.
48. Кобринська Н. Дух часу: Оповідання, повість. – Львів: Каменяр, 1990. – 352 с.

The educational traditions of Ukrainian rural intelligentsia of Halychyna
(end of XIX ct. – 1939)

The educational traditions of Ukrainian rural intelligentsia of Halychyna (end of XIX ct. – 1939) are investigated on the basis of numerous accessible sources and the researches published earlier. The author shows the place of foreign languages, private libraries, newspapers in the life of intelligentsia and the contribution of intelligentsia into the process of getting the education by rural children.

Баран (Дрогобицька) О. Українознавчі студії галицької сільської інтелігенції (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2009. – Т. XXIII. – С. 311-320.

У статті простежено внесок сільської інтелігенції в розвиток українознавства в Галичині наприкінці XIX – 30-х років XX ст., а також розкрито її роль в процесі збору історичних пам'яток і популяризації музейної справи. Автор зосередилася на аналізі народознавчої роботи священників і вчителів (о. М. Зубрицького, о. Ю. Кміта, о. О. Волянського, Л. Гарматія, А. Онищука, Б. Заклинського, І. Блажкевич та ін.), оскільки у зазначений період вони представляли більшість освіченої верстви на селі.

Ключові слова: сільська інтелігенція, вчителі, священники, народознавча робота, українознавчі студії, Галичина.

Українська сільська інтелігенція відіграла провідну роль у культурно-освітньому й соціально-економічному поступі галицького села кінця XIX ст. – 30-х років XX ст., адже саме через неї західні культурні впливи та прогресивні ідеї проникали у провінцію. Незважаючи на політичні переслідування і тиск з боку влади, вона завжди притримувалася українофільських позицій. Одним із проявів таких настроїв у середовищі патріотично налаштованої еліти стало звернення до вивчення витоків свого народу та його етнокультурної мозаїки, що реалізовувалося через написання численних етнографічних статей і заміток, збір музейних експонатів, організацію виставок народних промислів тощо.

Проблема наукової діяльності інтелігенції неодноразово перебувала в полі зору зацікавлень істориків. Зокрема, вагомий внесок у вивчення народознавчої роботи українських вчителів і священнослужителів у Галичині здійснили П.Арсенич¹, В.Білоус² та В. Качкан³. Також слід відзначити працю

І. Сохоцького під назвою “Що дали греко-католицька Церква й духовенство українському народові”⁴, де розглянуто основні досягнення представників греко-католицького кліру в галузі історичної науки, етнографії, археології, нумізматики, музейної справи, мовознавства тощо. Серед служителів культури, які здійснювали ґрунтовні українознавчі студії у ХІХ ст., автор насамперед відзначив А. Петрушевича, діячів “Руської трійці” – Я. Головацького та І. Вагилевича, С. Качалу, О. Огоновського та інших⁵.

Незважаючи на вказані дослідження, немає окремих праць, де предметом розгляду стали б українознавчі студії саме сільської інтелігенції. Щоправда, І. Дмитрук зробила спробу простежити роль освіченої верстви у вивченні етнографії Гуцульщини⁶. У статті, присвяченій цій проблемі, автор не ставила за мету зосередитися на діяльності сільських вчителів чи священиків, а тому основну увагу приділила В. Шухевичу, В. Гнатюку, І. Франку та їхнім послідовникам. Проте брак історіографічної бази проблеми компенсується багатим джерельним матеріалом, представленим, головним чином, народознавчими розвідками і статтями, а також епістолярною спадщиною тогочасної сільської еліти.

---

¹ Арсенич П. Етнограф Б. Р. Заклинський // Народна творчість та етнографія. – 1987. – № 3. – С. 52 – 54; Арсенич П. Етнографічна діяльність Антона Онищука // Народна творчість та етнографія. – 1989. – № 4. – С. 22 – 28; Арсенич П. Этнографическое изучение Гуцульщины народными учителями (1900–1917 гг.) // Карпатский сборник. – М., 1976. – С. 143 – 146; Арсенич П. Народний учитель і етнограф М. С. Колцуняк // Народна творчість та етнографія. – 1980. – № 6. – С. 94 – 95; Арсенич П. Родина Заклинських. – Івано-Франківськ, 1995. – 56 с.; Арсенич П. Фольклорно-етнографічна діяльність Заклинських на Гуцульщині // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 4. – С. 3 – 8.

² Білоус В. Етнографічні дослідження на західноукраїнських землях у третій чверті ХІХ ст. – Львів, 2000. – 188 с.

³ Качкан В. Картки з культурологічного поля Юрія Кміта // Хай святиться ім'я твоє: Історія української літератури і культури в персоналіях (ХІХ – перша половина ХХ ст.). – Кн. 4. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2000. – С. 72 – 84; Качкан В. Незнищене древо Заклинських // Українське народознавство в іменах: У 2 ч. Ч. 1: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1994. – С. 7 – 34; Качкан В. Фрагмент до життєпису Олекси Іванчука // Хай святиться ім'я твоє: Історія української літератури і культури в персоналіях (ХІХ – перша половина ХХ ст.). – Кн. 4. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2000. – С. 178 – 183.

⁴ Сохоцький І. Що дали греко-католицька Церква й духовенство українському народові. – Філадельфія, 1951. – 105 с.

⁵ Там само. – С. 79 – 83.

⁶ Дмитрук І. Внесок української інтелігенції у дослідження етнографії Гуцульщини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Інтелігенція і влада: Громадсько-політичний науковий збірник. – Одеса, 2008. – С. 189 – 199.

На наш погляд, досліджуючи українознавчу складову в науковій діяльності сільської інтелігенції наприкінці ХІХ ст. – 30-х років ХХ ст., потрібно брати до уваги її рівень освіченості та роль у громадському житті селян.

До другої половини ХІХ ст. духовенство виступало чи не єдиною освіченою верствою на селі. Як писав І. Франко, “говорити про інтелігенцію перед скасуванням панщини у нас, то значить говорити про духовенство, бо ніякої другої інтелігенції в нас не було”⁷. Чимало українознавчих розвідок і статей тоді були написані саме сільськими священиками. Так, помітним явищем в галузі етнографії стали праці “Образки з Коломийського циркулу” та “Річські гуцули” В.Залозецького (1838 – 1915), “О крашанках і писанках” Т. Лисяка (1817 – 1900), численні дописи М. Кобринського (1829 – 1893), С. Витвицького (1819 – 1879). Останній видав польською мовою “Історичний нарис про гуцулів” (1863 р.), де висвітлив теорії походження цієї етнографічної групи та етимологію її назви, межі заселення, етапи етнічної історії, особливості антропологічної будови, морально-психологічні риси, специфіку матеріальної (тип поселення, одяг, заняття) та духовної (календарна та сімейна обрядовість, сімейний і громадський побут, ставлення до церкви, забобони) культур⁸. Цікаво, що автор сам розумів усю важливість здійсненої ним роботи, тому в передмові зазначив: “Цей нарис про гуцулів пишу не просто аби написати чи для марної потіхи читача, а як вказівку для наступних національних дослідників”⁹.

Якщо вести мову про кінець ХІХ – 30-х рр. ХХ ст., то варто наголосити, що в цей період відбулися суттєві зміни як у структурі галицької інтелігенції, так і в її ролі у всіх сферах громадського життя. Однак, незважаючи на постійне зростання чисельності і впливу світської інтелігенції, позиції духовенства залишалися ще досить сильними. Це особливо виявлялося на

---

⁷ Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 26. – С. 87.

⁸ Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів / Пер., передм. і примітки М.Васильчука. – Світ, 1993. – 94 с.

⁹ Там само. – С. 15.

провінції, де священник, за умов полонізації національного шкільництва, не рідко був єдиним представником освіченої верстви.

На нашу думку, українознавчій спрямованості досліджень більшості сільських священників до певної міри сприяла низка обов'язків, покладених на духовенство. Служителі культу постійно контактували із громадою, а відтак для налагодження добросусідських відносин і сумлінного виконання обов'язків змушені були добре знати побут і звичаї своїх парафіян. Крім ведення метричних книг, священники зобов'язувалися подавати щоквартальні статистичні звіти до староства, щомісячні звіти про померлих і нешлюбних дітей до судів, дані про юнаків призовного віку і дітей для щеплення до громадських урядів, списки учнів до школи¹⁰. Згідно розпорядження митрополичого ординаріату (1930 р.) представники кліру мали завести спеціальні картотеки із зазначенням усіх важливих даних про селян. Метою таких нотаток проголошувалася “ясна й докладна орієнтація про відносини в парохії, про родини і їх духовий і матеріальний стан”¹¹.

До інших обов'язків священників належало ведення парафіяльних літописів чи хронік¹². У одному із випусків релігійного часопису “Нива” о. М. Козак писав, що священники, вчителі та свідомі селяни повинні зберігати історичні відомості. Він подав детальну інструкцію щодо ведення літописів. Зокрема, такі документи повинні були містити: 1) загальні вказівки (назва населеного пункту та його географічне положення; рослинний і тваринний світ; громадські інституції; ремесла, промисли, торгівля; матеріальне становище населення, його освіта, релігійність і мораль; звичаї, вірування, особливості мови, пісні перекази; одяг, їжа, житло місцевих мешканців тощо); 2) історичні дані, які базуються на достовірних джерелах; 3) власне літопис парафії із зазначенням усіх важливих подій по роках¹³.

---

¹⁰ Теліщук Д. В обороні прав української мови // Мета. – 1936. – Ч. 8. – С. 2.

¹¹ Парохіяльні картотеки // Львівські Архиепархіяльні відомости. – 1930. – Ч. III. – С. 33 – 34.

¹² Ведення літописей парохій // Львівсько-Архиепархіяльні відомости. – 1924. – Ч. 5. – С. 11.

¹³ Козак М. “Як вести парохіяльні літописи” (Реферат виголошений 30 червня 1935 р. на соборчику в Деговій, Стрілиського деканату) // Нива. – 1936. – Ч. 3. – С. 90 – 97.

Щорічні записи мали забезпечити тяглість передачі історичної інформації, щоб “душпастирська праця не переривалась, нива не пустіла, не заростала хабазем (бур’яном – О. Б.) ані при зміні парохів, ані в часі адміністрацій...”¹⁴. На нашу думку, вони мали і значне морально-виховне значення, оскільки дозволяли ознайомитись із діяльністю минулих поколінь і тим самим спонукали сучасників до більш активної боротьби за культурне й економічне піднесення села.

Крім цього, на духовенство покладался обов’язок збереження культурно-історичних пам’яток на зразок рукописів і стародруків, ікон, церковних риз і т. д. Всі предмети старовини або заносилися у церковний інвентар з коротким їх описом та історичною довідкою і залишалися надалі у власності парафії, або переходили у розпорядження музеїв¹⁵.

Така діяльність з боку представників кліру цілком відповідала настроям прогресивної громадськості, у середовищі якої активно популяризувалася ідея боротьби за збереження пам’яток культури. Зокрема, газета “Наш прапор” за 5 березня 1933 р. писала: “На рівні з працею над національно-політичним освідомленням села, мусить піти акція в напрямі розбудження зацікавлення скарбами народної культури, якої відродження слід пропагувати не менше упрямо й послідовно, як ощадність, протиалкоголізм чи інший суспільно економічний клич”¹⁶.

Рівень освіти тогочасного греко-католицького духовенства дозволяв йому здійснювати ґрунтовні українознавчі студії. Окремі з сільських священнослужителів відзначалися енциклопедичними знаннями. Так, о.Володимир Герасимович (1870 – 1940) із с. Терпилівка на Тернопільщині володів десятьма мовами¹⁷. Батько видатного поета Б. Лепкого, письменник Сильвестр Лепкий (псевдонім Марко Мурава), читав в оригіналі п’єси

¹⁴ О парохіяльній хроніці // Нива. – 1912. – Ч. 19 – 20. – С. 663.

¹⁵ Справа переховання пам’яток нашої культури // Вістник Станиславівської Епархії. – 1929. – Ч.Х – XII. – С. 38 – 40; Рабій В. Забуті скарби // Нива. – 1937. – Ч. 4. – С. 186 – 187.

¹⁶ Центральний державний історичний архів у Львові (далі – ЦДІАЛ), ф. 348, оп. 1, спр. 6802, арк. 2.

¹⁷ Володимир Герасимович (1870 – 1940): Бібліографічний покажчик. – Тернопіль: Лілея, 1995. – С. 4.

В.Шекспіра¹⁸. Твори відомих західноєвропейських, російських класиків, трактати давньоримських і грецьких авторів досліджував та перекладав письменник о.Т.Бордуляк¹⁹. Під час навчання у гімназії він вивчив латинську, грецьку, німецьку, французьку, італійську, польську і російську мови, на теологічному факультеті Львівського університету додатково опанував старосьврейську, арабську, сирійську і халдейську, а, будучи вже парохом у с. Великий Ходачків Тернопільського повіту, поглибив свої знання англійської мови²⁰.

Чимало священиків співпрацювали із Науковим товариством імені Тараса Шевченка (далі – НТШ) у Львові. Вони брали безпосередню участь в експедиціях, проводили збір археологічних матеріалів, рукописів і стародруків. Підводячи підсумки польових досліджень за 1904 р., І. Франко у своїй публікації “Етнографічна експедиція на Бойківщину” згадав багатьох сільських парохів, а саме: М. Зубрицького (автор називає його добрем знавцем західної гірської Бойківщини), І. Кузіва, Г. Мороза, Качмарського, Давидяка, Строцького та інших²¹.

Із перелічених священиків найпомітнішою є постать пароха с. Мшанець Старосамбірського повіту на Львівщині Михайла Зубрицького (1856 – 1919), наукова спадщина якого налічує щонайменше 325 публікацій історичного та етнографічного характеру²². Цей дослідник опублікував низку статей про духовну і матеріальну культуру бойків, а також цінні документи з історії села²³.

---

¹⁸ Лепкий Б. “Діло” і – я // Діло. – 1930. – Ч. 9. – С. 2.

¹⁹ Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, ф. 59, спр. 577, арк. 1 – 2 зв.; Тернопільський обласний краєзнавчий музей, РД – 13279, арк. 2, 5.

²⁰ Там само. – Арк. 2.

²¹ Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину // Франко І. Зібрання творів у п’ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 36. – С. 69 – 70.

²² Дем’ян Г. Маловідомі сторінки життя і наукової праці Михайла Зубрицького // Записки НТШ. – Т. ССХХІІІ. – Львів, 1992. – С. 172.

²³ Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України (далі – ІМФЕ), ф. 29, спр. 187, арк. 1 – 14; Там само. – Ф. 29, спр. 188, арк. 1 – 24; Зубрицький М. Велика родина в Мшанці Старосамбірського пов. // Записки НТШ. – Львів, 1906. – Т. LXXІІІ. – Кн. V. – С. 119 – 124; Зубрицький М. Народний календар: Народні звичаї і повірки, прив’язані до днів в тижні і до рокових свят // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1900. – Т. 3. – С. 33 – 60; Зубрицький М. Село Мшанець Старосамбірського повіта: Матеріали до історії галицького села // Записки НТШ. – Львів, 1906. – Т. LXX. –

На наш погляд, на особливу увагу заслуговують розвідки автора, присвячені вивченню побуту галицького духовенства у XVIII – XIX ст. Вони мають значну джерелознавчу цінність, оскільки крім висновків і узагальнень, здійснених самим М.Зубрицьким, містять численні документи (приватне листування, документи сільських парафій, правила Перемиської консисторії щодо відпустів та методів антиалкогольної кампанії та ін.)²⁴. Цікавими є розпорядження консисторії, які накладають “veto” на окремі деталі вбрання душпастирів (заборона носити кашкети та світський одяг)²⁵.

Про активну діяльність священика, спрямовану на збір джерел, свідчить переписка з М. Грушевським. У листах він повідомляв про свої наукові здобутки та плани і мимохіть нарікав на те, що проживає у глухому селі “далеко від світа”, “не маючи з ким поділитися гадками”²⁶. В одному із листів від 27 лютого 1904 р. М.Зубрицький дав згоду стати дійсним членом НТШ, а також висловив жаль з приводу того, що його співпраця з товариством не розпочалася на два десятиліття раніше²⁷.

Великий внесок у популяризацію народної культури здійснив письменник, етнограф, літературний критик о. Юрій Кміт (1872 – 1943). Ще навчаючись у Львівській духовній семінарії, він намагався “витворити тут ясне розуміння українства”²⁸. Священик займався збиранням історичних документів, записував фольклор у різних місцевостях Галичини, а також працював над “Словником бойківського говору, який публікувався у “Літописі Бойківщини” впродовж 1934 – 1938 рр.”²⁹. Йому належать

Кн. II. – С. 114 – 167; Детальніше див. Баран О. Бойківщина в етнографічних дослідженнях М. Зубрицького (1856 – 1919) // Бойківщина: минуле та сучасне / Збірник науково-теоретичних статей. – Вип. 1. – Долина, 2007. – С. 91 – 95.

²⁴ Зубрицький М. Кілька документів до історії сільського духовенства в Галичині XVII–VIII в. // Записки НТШ. – Львів, 1903. – Т. LI. – Кн. I. – С. 1–12; Зубрицький М. Причинки до історії руського духовенства в Галичині від 1820–1853 р. // Записки НТШ. – Львів, 1909. – Т. LXXXVIII. – Кн. II. – С. 118–150.

²⁵ Зубрицький М. Причинки до історії руського духовенства в Галичині... – С. 131 – 132.

²⁶ Центральний державний історичний архів у м. Київ (далі – ЦДАК), ф. 1235, оп. 1, спр. 493, арк. 8.

²⁷ Там само. – Арк. 8.

²⁸ Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, ф. 59, спр. 1213, арк. 239.

²⁹ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України (далі – ЛНБ НАН України), від. рукописів, ф. 206, спр. 503, п.14, арк. 9; Качкан В. Картки з культурологічного поля Юрія Кміта... – С. 80; Кміт Ю. Словник бойківського говору // Літопис Бойківщини: Записки, присвячені досліддам історії, культури й побуту бойківського племені. Перевидання часопису. Вип. 2: Числа 3 – 6 за 1934 – 1935 рр. – Львів, 2007. – С. 135 – 143.

етнографічні студії “Різдвяні свята у бойків”, “Бойківське весіле в Гвіздці (Турчанського повіта)”, “Ще про Волосатий” й окремі розвідки, присвячені особливостям взаємовідносин сільських душпастирів і парафіян³⁰.

У статті “Похоронні звичаї і вірування у бойків” о. Ю. Кміт подав етнографічні матеріали, зібрані у селах Дзвинячі Горішнім і Гвіздці Турчанського повіту. Він розглянув прикмети, які віщують смерть, процес “нарядження” покійного, так звані “забави при мерці”. Аналізуючи забобони, пов’язані із похоронним обрядом, автор робить висновок, що “похоронні отже повіря і звичаї зосередковуються біля самого розстання і біля охоронення живих перед світом померших”³¹. Чимало українознавчих матеріалів зустрічаємо і в збірці його художніх творів під назвою “Тремтіння душі”³². Як справедливо зауважує дослідник І. Паламар, “мала проза Ю.Кміта – своєрідна скарбниця бойківської народної мудрості, “мужицької філософії”³³.

Не менш плідною була діяльність і інших представників духовенства. Наприклад, о. І. Попель (1850 – 1921) із с. Довгополе Косівського повіту зібрав діалектизми для словника Є. Желехівського³⁴. Священик О. Волянський (1862 – 1947) з с. Криворівня цього ж повіту подав відомому етнографу Володимирі Шухевичу характеристику народних промислів, які згодом той використав у своїй славнозвісній праці “Гуцульщина”³⁵. За сприяння науковцям у вивченні рідного краю він був прийнятий членом етнографічної секції НТШ³⁶.

Характерно, що до народознавчої роботи активно долучалися не тільки сільські священики, а й члени їхніх сімей. Зокрема, в Інституті літератури ім.

---

³⁰ Там само. – С. 79 – 80.

³¹ Кміт Ю. Похоронні звичаї і вірування у бойків // Записки НТШ. – Т. СХХІІ. – Львів, 1915. – С. 165.

³² Кміт Ю. Тремтіння душі. – Львів, 1922. – 143 с.

³³ Паламар І. Юрій Кміт і сучасність. – Львів, 2003. – С. 17.

³⁴ Арсенич П., Пелипейко І. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини: Довідник. – Косів, 2002. – С. 188.

³⁵ Арсенич П. Криворівня. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 80.

³⁶ Арсенич П., Пелипейко І. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини... – С. 49.

Т. Шевченка НАН України зберігаються фольклорно-етнографічні записи дружини пароха с.Космач Климентини Лисинецької (1851 – 1938)³⁷.

Крім духовенства, українознавчою тематикою цікавилася чимало сільських вчителів. Більшість з них, незважаючи на складне матеріальне становище, дискримінаційну політику польської влади й тиск цензури, намагалися зацікавити своїх учнів предметами старовини. Освітняни заохочували молодь до збиральницької роботи, чим сприяли її патріотичному вихованню.

Особливо у галузі етнографії відзначилися педагоги Гуцульщини, а саме: Л.Гарматій (1866 – 1924) із с. Голови, П. Дудек (1882 – 1958) із с. Яворів, Б.Заклинський (1886 – 1946) із с. Кривопілля, О. Іванчук (1886 – 1920) з Косова, М.Кузьмак із Жаб'є-Ільці, М. Тим'яківна з Бабина, М. Матвійчук із с. Верхній Ясенів, Д. Харов'юк з Ростоків та інші³⁸. Цінні матеріали у с. Зелена Надвірнянського повіту зібрав також Антін Онищук (1883 – 1937). Вони лягли в основу наукових розвідок автора “Матеріали до гуцульської демонології, записані у Зелениці, Надвірнянського повіту, 1907 – 1908 рр.”, “Народний календар, звичаї й вірування, прив'язані до поодиноких днів у році, записані у Зелениці в 1907 – 1910 рр.”, “З народного життя гуцулів”, “Останки первісної культури у гуцулів”. Його етнографічні збірки, представлені переважно зразками народного одягу та вишивками з с. Карлова на Покутті, експонувалися на виставці домашнього промислу в Коломиї 21 – 30 вересня 1912 р.³⁹.

Велику наукову спадщину залишив після себе Богдан Заклинський, який записав низку історичних оповідань, легенд про опришків, чимало пісень, казок, анекдотів у селах Гуцульщини і Покуття⁴⁰. Крім численних статей з етнографії і фольклористики, вчитель видав “Опис рідного краю” (Львів, 1913 р.) із детальною характеристикою українських земель, корисних

³⁷ Арсенич П., Пелипейко І. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини... – С. 147.

³⁸ Арсенич П. Етнографическое изучение Гуцульщины народными учителями... – С. 143.

³⁹ Арсенич П. Етнографічна діяльність Антона Онищука... – С. 23.

⁴⁰ Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, ф. 3, спр. 4156, арк. 1 – 32; Там само. – Ф. 3, спр. 4177, арк. 1 – 5; ІМФЕ, ф. 29, спр. 82, арк. 1 – 30; Там само. – Ф. 29, спр. 84, арк. 1 – 10.

копалин, рослинного і тваринного світу. Друге видання цієї книги під назвою “Маленька географія України” (Відень, 1915 р.) автор доповнив піснями, коломийками та різними переказами про таємниці Чорногори, чудодійні властивості рослин тощо⁴¹. Йому також належать підручники і науково-популярні праці “Житє українського народа” (1917 р.), “Коротка історія виховання на Україні” (1919 р.), “Що треба знати кожному українцеві?” (1915 р.), “Хто се Тарас Шевченко” (1919 р.)⁴², покликані ознайомити учнів з кращими надбаннями української культури і сприяти формуванню національної свідомості.

Вивченням народних звичаїв займалися жінки-педагоги Євгенія Бохенська (1867 – 1944), Ольга Дучимінська (1883 – 1988), Уляна Кравченко (1860 – 1947), Іванна Блажкевич (1886 – 1977) та інші⁴³. Остання залишила кілька десятків зошитів етнографічних записів про рідне с. Денисів на Тернопільщині⁴⁴. Вчителька описала природньо-географічне положення населеного пункту, місцеві промисли і ремесла, одяг, житло, господарство селян, специфіку відзначення весілля, хрестин, календарних свят (Різдво, Великдень, обжинки). Окремі зошити називаються “Положення людей в селі, котрі мали нагоду набрати досвіду в подорожах, війнах”, “Відношення уродженців до емігрантів. Селян до промисловців, до учителя, священика, до вїйта, до студентів”, “Вплив еміграції з нового світа на економічний і культурний стан села”, “Відношення до держави і до влади”, що свідчить про бажання автора всесторонньо висвітлити побут місцевих мешканців. Цікаво, що І.Блажкевич також підняла проблему урбанізаційних впливів на село та на моральний стан його мешканців.

Українська поетеса, педагог О. Дучимінська опублікувала етнографічні розвідки про різдвяні звичаї у селах Білоберезці Косівського повіту, Тяпче

---

⁴¹ Арсенич П. Етнограф Б. Р. Заклинський... – С. 53.

⁴² Арсенич П. Родина Заклинських... – С. 19.

⁴³ ЛНБ, від. рукописів, ф. 48, спр. 143-г, п. 22. – арк. 7; Там само. – Ф. 254, спр. 367, п. 8. – 1 арк.; Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО), Ф. Р-3466, оп. 1, спр. 139. – 1 арк.; Кравченко Уляна. Моє рідне місто... Миколаїв // Новий час. – 1938. – 11 квітня. – Ч. 14. – С. 1 – 2.

⁴⁴ ДАТО, ф. Р-3205, оп. 1, спр. 8, арк. 1 – 678.

Долинського та Вовчим Турчанського повіту, великодні звичаї у Рунгурах Коломийського повіту⁴⁵. Вона ще у 1937 р. пропонувала встановити День українського музею⁴⁶. Письменниця закликала жінок долучатися до організації музейних установ шляхом збирання кращих зразків народної творчості, зокрема вишивок⁴⁷.

Схожі думки висловлював вчитель Олекса Іванчук. Так, у статті “В справі музею Гуцульської штуки”, опублікованій у газеті “Діло” за 3 серпня 1904 р., він ставив питання про необхідність відкриття у Коломиї чи Косові Музею гуцульського народного мистецтва⁴⁸.

Відомі й інші приклади праці педагогів на користь музейної справи. Зокрема, вчитель С. Салик з с. Липиця Горішня Рогатинського повіту придумав оригінальний спосіб зацікавити учнів предметами старовини. За археологічні знахідки його підопічні одержували в подарунок шкільні знаряддя. Зібрані експонати освітянин відправляв до музею НТШ археологу Я. Пастернаку⁴⁹. Видатний галицький педагог Б. Заклинський тільки у 1913 р. передав цьому музеєві 259 експонатів, серед яких дерев'яний посуд, різноманітні знаряддя праці, музичні інструменти тощо⁵⁰. Вироби народного мистецтва Гуцульщини (перстні, пояси, топірці, пістолети, стремена, люльки, кресані, давні ікони, зразки одягу) надсилав до музею і Лука Гарматій⁵¹. Однак, на думку краєзнавця П.Арсенича, найбільшою його заслугою стала організація першого на Гуцульщині шкільного музею у с. Голови⁵². Цікаво, що і житло самого Л. Гарматія справляло на сучасників більше враження етнографічного музею, аніж домівки вчителя⁵³.

⁴⁵ Пахомов В. Ольга Дучимінська на сторінках “Жіночої Долі” // Українська періодика: історія і сучасність / Доп. та повід. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22 – 23 грудні 1995 р. – Львів, 1995. – С. 244; Дучимінська О. Великодні звичаї в селі Рунгурах, Колом. Повіту // Жіноча Доля. – 1934. – 15 квітня. – Ч. 8. – С. 4 – 5.

⁴⁶ Пахомов В. Ольга Дучимінська на сторінках “Жіночої Долі”... – С. 244;

⁴⁷ Дучимінська О. Другий з'їзд українських музеологів // Жіноча Доля. – 1933. – 1 серпня. – Ч. 15. – С. 9.

⁴⁸ Качкан В. Фрагмент до життєпису Олекси Іванчука... – С. 180.

⁴⁹ Рогатинська земля: Збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1989. – Т. I. – С. 208 – 211.

⁵⁰ Арсенич П. Фольклорно-етнографічна діяльність Заклинських на Гуцульщині... – С. 8.

⁵¹ ЦДІАК, ф. 1235, оп. 1, спр. 406, арк. 3, 13, 33 зв.; Гарматій-Цегельська Г. Співпраця академіка і вчителя // Народна творчість і етнографія. – 1971. – № 2. – С. 41.

⁵² Арсенич П. Етнографическое изучение Гуцульщины народными учителями... – С. 145.

⁵³ Гнатюк В. Лука Гарматій і його спомини про М. Коцюбинського // Учитель. – 1925. – Т. 1. – С. 72.

Аналізуючи українознавчі студії сільської інтелігенції Галичини, не можна обминути увагою і постать селянина з Жаб'є Косівського повіту П. Шекерик-Доникова (1889 – ?). Хоча за рівнем здобутої освіти він формально і не належав до інтелігенції, однак за ступенем громадської активності та впливу на місцеве населення не поступався багатьом священикам, вчителям чи адвокатам. П.Шекерик-Доників відомий як етнограф, письменник (автор 106 оповідань з життя гуцулів) і суспільно-політичний діяч. Свою народознавчу діяльність він розпочав ще з 13-ти років, коли записував легенди про опришків. Вже у 1935 р. селянин заснував часопис “Гуцульський календар”, який вміщував коротку інформацію про соціально-політичне становище краю, етнічний склад населення, його родинні традиції, релігійні вірування тощо. Однак, з початком Другої світової війни видавництво журналу було перерване й відновлене тільки у 1996 р.⁵⁴

Низка сільських інтелігентів, займаючись народознавчою діяльністю, тісно співпрацювала з громадськими діячами та етнографами світової слави. Наприклад, вчитель з Яворова М. Колцуняк допомагав видатному чеському етнографу Ф.Ржегоржу збирати експонати для празького музею, а вище згадана О.Дучимінська підтримувала дружні стосунки з польським письменником С.Вінцензом, відомим своїми нарисами про гуцулів⁵⁵.

Багатьом успіхам в своїй роботі сільські інтелігенти завдячували видатним вітчизняним етнографам в особі І. Франка, В. Гнатюка, В. Шухевича та Ф. Вовка. Ті заохочували їх до праці і допомагали виробити власну методологію дослідження. Однак, таке співробітництво можна назвати взаємовигідним, адже чимало цікавих і цінних матеріалів, зібраних саме душпастирями чи вчителями, було опубліковано в працях згаданих авторів.

---

⁵⁴ Дмитрук І. Внесок української інтелігенції у дослідження етнографії Гуцульщини... – С. 194.

⁵⁵ Арсенич П. Народний учитель і етнограф М. С. Колцуняк... – С. 95; Арсенич П., Пелипейко І. Дослідники та красназнавці Гуцульщини... – С. 95.

Таким чином, українознавча проблематика, а особливо культура і побут населення рідного краю, завжди перебували в центрі уваги свідомих представників галицької сільської інтелігенції кінця XIX – 30-х років XX ст. Священики і педагоги займалися написанням народознавчих статей, збором етнографічних матеріалів, організацією музеїв тощо. Хоча ця робота мала здебільшого аматорський характер, вона сприяла збереженню пам'яток старовини і позитивно впливала на виховання молоді.

Дрогобицька О. “Добрий священник”: образ ідеального пароха у баченні галицького селянина кінця XIX – 30-х років XX ст. // Греко-католицьке духовенство у суспільно-політичному та національно-культурному житті українців. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Історичні постаті Греко-Католицької Церкви та їх роль у культурно-просвітницькому й національному відродженні» (м. Коломия, 18 жовтня 2013 р.). – Коломия, «Вік», 2013. – С. 59 – 63.

У статті проаналізовано образ ідеального священника в уявленні мешканців галицького села кінця XIX – 30-х років XX ст. Автор стверджує, що він поєднував риси зразкового духовного наставника, ідеального сім'янина, дбайливого господаря і активного громадського провідника. Важливе значення для піднесення авторитету пароха відіграла суспільна активність його дружини.

Ключові слова: священник, громадський провідник, селянин.

Сучасна етноконфесійна карта України стає дедалі строкатішою. На жаль, доводиться констатувати зниження інтересу населення до традиційних християнських церков і зростання на цьому фоні впливу різноманітних сект і релігійних течій. Такі процеси не в останню чергу спричинені розчаруванням парафіян у своїх духовних наставниках, які не завжди відповідають покликанню, а іноді ведуть відверто невідповідний священничому сану спосіб життя. Враховуючи цей факт, доцільним є аналіз образу зразкового священника в уявленні більшості населення Галичини кінця XIX – 30-х рр. XX ст.

В останні роки вийшло друком чимало монографій та статей, присвячених ролі Української греко-католицької церкви у процесі національного відродження краю та піднесення рівня освіченості селян. Однак, окреслена нами проблема й досі залишається поза увагою дослідників, за винятком публікацій А.Заярнюка [11], Н.Колб [12] та

діаспорного історика І.-П.Химки [21]. Тому основу для написання статті склали рукописні джерела [1–3], мемуари [6–8; 17] та тогочасна художня література [18]. Цінні матеріали також вдалося почерпнути із дописів і заміток у часописах міжвоєнного періоду, авторами яких були самі представники галицького духовенства [4; 5; 9; 10; 15; 20].

Маючи на меті з'ясувати, які якості насамперед цінувалися в особі пароха, вважаємо за потрібне наголосити на високому рівні авторитету душпастиря у галицькому селі наприкінці ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. Зазвичай священник був найбільш шанованою особою у громаді, що до певної міри відображало повагу населення до його духовного сану, відносного багатства і рівня освіченості [21, р.116].

Будинок священнослужителя часто виконував функції осередку громадського життя. Його особа, а водночас і ціла сім'я, постійно перебували у центрі уваги селян. Не останню роль тут відігравав факт регулярного контактування із парафіянами на ґрунті побутових інтересів. Зазвичай вони шукали на приходстві не тільки пораду, але і безпосередньо допомогу при нещасті. У такому випадку, будь-які дрібниці забезпечували високу громадську думку про священничу родину [10, с. 275].

Ставлення селян до свого душпастиря у значній мірі визначалось його активністю при вирішенні справ громади. Парафіяни прагнули бачити у священнику не тільки свого духовного наставника, але і національно-свідомого, активного громадянина. Ідея близькості до своєї пастви, тісної співпраці з нею широко популяризувалась і в священничих колах. На думку її прихильників, “приходство не сміє бути якоюсь цитаделю, де першим окопом є люті пси, другим злюща господиня, третім олімпійській парох” [5, с. 166]. Схожі твердження зустрічаємо у замітці із часопису “Нова Зоря” (1931 р., Ч.8): “Хата священника повинна стати і читальнею і пораднею для селян. Село в ньому повинно бачити свого дорадника і провідника, а не “пана” на котрого нераз цілими годинами треба чекати на ганку або в кухні –

заки зволить прийняти у своїй канцелярії чи вислухати стоячи на ганку або в кухні” [16, с. 2].

Автор публікації “Сучасні завдання душпастирської праці (*De hodierna cura pastoralis*)” о.Є.Далекий наголошував, що священник повинен звернути увагу на всі товариства, які діють у парафії, щоб знати своїх вірних і за межами захристії. Він змушений знати їхні бажання, недолю і нужду, одним словом усі їхні потреби [9, с. 124]. У статті “Душпастир у парохії: засоби розбудження практичного релігійного життя в парохії” о.С.Ядловський запорукою успішної діяльності священнослужителів вважав три складові: 1) внутрішнє духовне життя душпастиря; 2) зовнішній його приклад як в особистій, так і в громадській сфері; 3) бездоганне поводження з парафіянами [20, с. 220]. Останнє мало базуватися на таких основних принципах: любов, розуміння і терпеливість. На думку автора, дім священника повинен перетворитися на постійне духовне вогнище, з якого на цілу парафію розповсюджувалося б “євангельське тепло та апостольський жар” [20, с. 222].

Особливості менталітету українського селянина зумовлювали підвищений інтерес до представників кліру і членів їхніх сімей. Як зазначав один із дописувачів часопису “Нива”, “з тої то причини наш парохіянин так дуже інтересується всім, що діється на “попівщині”, стежить і підглядає життя того священника і перед його очима не укриється ніщо з того, що там робиться і говориться” [15, с. 355].

У випадку, коли душпастир не виконував належно покладені на нього обов’язки чи вів аморальний спосіб життя, цей же селянин легко піддавався антиклерикальним настроям. Однак така позиція була пов’язана суто із конкретною особою: вона швидко корегувалася у разі приходу нового наставника, або ж зміни поведінки старого. Як приклад можна ситуацію, яка склалась у с.Балинці Коломийського повіту перед призначенням туди о.Т.Войнаровського (1894 р.). Він писав у своїх спогадах, що через нетактовну поведінку попереднього священника ставлення селян до церкви

було вкрай ворожим: “Одному парохіянинові, який дав на Службу Богу, підпалили селяни хату, другому скинули дах із хати, третьому в зимі виймили вікна з рамами, іншого побили, і т.д.” [6, с. 24]. Проте з приходом нового душпастиря і в значній мірі завдяки його активній громадській позиції конфлікт себе вичерпав.

Подібна ситуація у перші десятиліття ХХ ст. склалася і у с.Пуків Рогатинського повіту, де через сильний радикальний рух зрікся парафії о. Баранецький. На його місце у 1913 р. прийшов молодий (щойно після висвячення) о. В.Соловій, який дійшов до порозуміння з місцевими активістами і впродовж тридцяти двох років активно працював у цьому селі [13, с. 52].

Перебуваючи на одній парафії впродовж років і сумлінно виконуючи свої обов'язки, душпастир здобував загальну любов і шану з боку громади, а тому його смерть чи зміна місця побуту ставала для селян справжньою трагедією [3, арк. 17].

Тісним контактам сільського священика із громадою до певної міри сприяли низка обов'язків, покладених на духовенство. Парох, як правило, входив до громадської ради – найвищого органу влади на селі, очолюваного війтом. Інколи душпастир виконував роботу громадського писаря. Він часто очолював місцеву шкільну раду, до компетенції якої, крім питань, пов'язаних із виконанням навчальних програм, дотриманням постанов вищих органів управління освітою, матеріальним забезпеченням, входив нагляд за роботою вчителів. Священик здійснював метричні записи, вів уроки релігії у школі, працював у місцевих комітетах опіки над сиротами, комітетах допомоги убогим і безробітним тощо. До того ж йому часто доводилося відігравати роль судді і полагоджувати суперечки між селянами. Цікавий приклад з цього приводу згадує у своїй праці про с. Поточище Городенківського повіту Д.Гевко. За його словами, місцевий о.Макогонський користувався таким впливом на селян, що після сповіді злодій приносив вкрадену річ на

приходство. Звідти її забирав власник, так і не довідавшись ніколи ім'я злочинця [7, с. 26].

У рішеннях Львівського Синоду 1891 р. говорилося, що священники повинні стати “усім для всіх”, учителями для молоді, батьками для убогих, порадиниками нещасливих і хворих, покровителями вдів і сиріт, заступниками пригноблених, захисниками релігійних обрядів тощо. Для належного виконання душпастирських обов'язків, Синод постановляв, що “належить парохамъ въ парохіяхъ своихъ майже всегда перебувати” [19, с. 204]. Вони могли покинути парафію не більше ніж на вісім днів з дозволу декана, повідомивши заздалегідь мету своєї поїздки. У випадку позитивного рішення, той тимчасово повіряв парафію комусь із сусідніх душпастирів. Коли ж потрібно було відлучитися на довший термін, парох мав через свого декана вдаватися за дозволом до ординаріату [19, с. 204].

Таким чином, вже самі обов'язки священника, покладені на нього державною чи церковною владою, вимагали глибоких знань місцевих відносин, а також стимулювали до тісної співпраці із населенням не тільки у ході виконання душпастирських функцій, але і під час участі у діяльності різних громадських інституцій.

Важливе значення для піднесення авторитету пароха і здобуття симпатії з боку селян відіграла суспільна активність його дружини. Оскільки греко-католицькому духовенству дозволялось одружуватись, вважалось, що над їхнім жіноцтвом тяжіє особливий борг перед Церквою і народом. На дружин автоматично покладалась частина громадських обов'язків голів їх родин. Зазвичай жінки душпастирів навчали селянок основ догляду за дітьми і елементарних правил гігієни, разом із місцевим учительством виступали засновницями різноманітних гуртків, театральних колективів, хорів, курсів куховарства, в'язання, крою і шиття тощо. Наприклад, відомий оперний співак М.Голинський згадував, що дружина пароха с.Угорники Станіславівського повіту Є.Шмериковського увесь свій час присвячувала вихованню молоді, особливо дівчат, яких навчала вишивати, куховарити,

доглядати дітей тощо. За словами автора, вона “була для села неначе народним виховуючим університетом” [8, с. 87-88].

Цікаво, що майбутні священники, щоб унеможливити випадки несприйняття дружини сільською громадою, навіть уникали шлюбів із представницями польської національності. Окремі з них усвідомлювали, що внаслідок міжнаціонального конфлікту, який накладався на повсякденне життя галичан, дружина-полька могла б ускладнити стосунки як із колегами по праці, так і з парафіянами [11, с. 64].

Натомість до неодружених душпастирів селяни ставилися з пересторогою, інколи з недовірою чи співчуттям. Один із дописувачів часопису “Нива” стверджував, що “і наш нарід любить і хоче мати “попадю” на своїй “попівщині”, а дуже жалує такого священника, що “попаді” своєї не має, не довіряє йому або навіть прямо не любить і сторониться від нього” [15, 349–350]. Проблема неодруженого духовенства на селі відображена у творі письменника, педагога І.Филипчика “За вчительським хлібом”. Там, звертаючись до героїні твору, селянка так відгукується про свого пароха: “Та добрий до відправи, кажуть люди... Але це якось дивно, що сам, нежонатий, ми якось до цього не привикли, нема нам жінкам до кого забігнути порадитися, як то бувало за вашої пані-матки, так тут якось сумно, здається людям, що в селі когось бракує” [18, с. 240].

Стосовно вдівців, то вони також не рідко наштовхувалися на підозри з боку парафіян з приводу їхнього особистого життя. Після смерті дружини через неможливість другого шлюбу вдівцям доводилося не тільки нести тягар виховання дітей і самим контролювати господарство плебанії, а й своєю поведінкою постійно підтримувати авторитет у громади.

Позитивний прикладом у цьому плані є постать пароха сіл Старий Угринів і Бережниця Калуського повіту о.А.Бандери, який після смерті дружини змушений був виховувати семеро дітей. Священик писав своїм парафіянам клопотання до різних органів влади, відстоював їхні права перед війтом, роздавав щепи з саду, не брав плату за душпастирські послуги у

бідних, дозволяв користуватися особистою бібліотекою і навіть фортепіано, натомість селяни допомагали йому у побутових справах [14, с. 3; 17, с.243]. Як згадувала одна із мешканців Старого Угринова Є.Луцан, “той чоловік відвезе отця на бричці, куди йому потрібно, інша жінка перепере з дітей і зрихтує їм обід. І на городі, і в полі, і в стайні (священик Андрій Бандера мав непогану власну господарку) місцеві люди йому помагали” [14, с. 3].

Крім зразкового особистого життя, священник повинен був вести не менш зразкове господарство. Оскільки у Галичині не вистачало фахівців сільськогосподарської сфери, місцеве духовенство частково брало на себе їхні функції. Священики влаштовували у своїх маєтках щось на кшталт дослідних полів, скликали віча, на яких заохочували селян до освоєння нових знарядь праці чи розповсюдження більш продуктивного насіння, засновували спеціалізовані школи та курси, через друковане слово популяризували новітні методи ведення господарства.

Однак Перша світова війна прискорила процеси занепаду низки парафіяльних господарств, а подекуди навіть призвела до повної їх руйнації. Тому замість обробітку ґрунту окремі душпастирі почали надавати перевагу здачі поля в оренду чи на спілку багатшим господарям. Така практика відмови від обробітку землі негативно оцінювалася місцевими мешканцями і підривала авторитет служителя культу, оскільки селяни інколи більше поважали своїх парохів за ретельне ведення господарства, аніж за активну громадську роботу чи відмінне знання релігійних догм. Коли ж священник віддавав землю орендарям, у селян складалося враження, що він нехтує хліборобською працею. Особливо невдоволеною була громада, коли церковну землю орендували євреї чи дідич.

Якщо вести мову про конфліктні ситуації між духовенством та вірними, то найчастіше вони виникали через плату за треби (хрестини, весілля, похорон тощо). Приказки, зібрані етнографом о. М. Зубрицьким із с. Мшанець Старосамбірського повіту, відбивають ставлення селян до тих представників кліру, які у стосунках із місцевим населенням на перше місце

висували свої фінансові інтереси (“Таке то попоньку: як при тобі, душа в тобі, як від тебе, душа з тебе”, “Піп лиш писне, а юж в кишеню тисне, а дяк як віл реве, а ніц домів не несе”) [2, арк. 3, 14].

Водночас, заради справедливості треба зазначити, що не рідко парафіяни формували до своїх душпастирів підвищені вимоги. Вже сам факт священства ставив пароха в очах селян на особливе місце, змушував до жертвності, відчуженості від щоденних турбот. Негативну реакцію громади міг викликати будь-який підвищений інтерес до питань матеріального добробуту [12, с. 466].

Ситуацію ускладнювало те, що представники духовенства постійно контактували із населенням у справах господарської сфери. Якщо раніше праця парафіян у їхньому господарстві розцінювалась як буденний обов’язок, то у міжвоєнний період ситуація була дещо іншою. Тоді почастишали скарги як зі сторони духовенства (на те, що селяни неохоче працюють на церковному полі чи вимагають занадто високу плату), так і зі сторони вірних. Прикладом загострення стосунків між душпастирем та селянами може бути лист пароха с.Головецько Сколівського повіту Т. Галькевича до митрополита А.Шептицького від 26 березня 1924 р., де йде мова що “...Головчани не то, що не хочуть священика в нічім ратувати, хоч обов’язані до сего, але хотіли би ще, щоби їм священик робив всьо за дармо і то після їх волі, а самі за кожний свій крок кажуть собі солено платити” [1, арк. 33].

Слід взяти до уваги і той факт, що у 20-х – 30-х рр. ХХ ст. сформувалася ціла когорта освічених селян, з якими доводилося тепер контактувати душпастирям, як і іншим представникам сільської інтелігенції. Ці селяни вже не чекали на ініціативу “свого проводу”, а переймали керівництво у власні руки. Вони не рідко критично сприймали дії свого пароха і навіть формували опозиційні настрої в громаді. “Який же той новий тип селянина? – писала газета “Нова Зоря”. – Він виростав в розгарі війни, він бачив загибель старих форм й авторитету. В часі революційних подій він сам схопив зброю і цілому світові проголосив свою волю до незалежного життя. Але ще не мав

життєвого досвіду. Тому і зброю мусів випустити зі своїх рук. Та проводу в селі не хоче віддати іншим. Експанзивний, непосидючий, нервовий і дуже загонистий, він не перебирає в засобах до цілі. Він не признає жодного авторитету і сам на себе дуже зарозумілий. Заздрісний на долю інших, вічно невдоволений, все повний злоби і гніву, кожної хвили готовий до сварки і до бійки! Це той “семпер тіро”, той неспокійний дух села, який вічно клекотить і криє в собі різні гадки. Він прислухується до кожного голосу, до кожної думки, але власну думку скриває в собі і не виявляє її. Ось в загальному новий тип нашого селянина” [4, с. 2].

Таким чином, світогляд галицького селянина характеризувався високим рівнем вимог до пароха, бажанням бачити його провідником у церкві та у повсякденному житті. “Ідеальний” священник мав не тільки знати релігійні догми і ретельно виконувати свої душпастирські функції, але й бути зразковим в особистому житті. Чималу роль відіграло його вміння раціонально вести власне господарство. Останнє нерідко було одним із засобів заохочення селян до використання нових сортів культур, а також штучних добрив.

Завдяки повазі та шані з боку місцевого населення, священник міг вирішувати особисті проблеми селян, впливати на рішення громади стосовно важливих питань, а відтак і скеровувати національний рух на провінції. Однак рівень авторитету визначався не стільки соціальним статусом, скільки його особистими якостями і ступенем суспільної активності. Від останнього фактору зазвичай залежали напрямки і складові суспільно-політичної і просвітньої діяльності інших мешканців села.

Джерела та література

1. Центральний державний історичний архів у м. Львів, ф.408, оп.1, спр. 110, 171 арк.
2. Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України (відділ рукописних фондів і текстології), ф. 3, спр. 4059, 26 арк.

3. Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України (відділ рукописів), ф. 240, спр. 11, п. 1, 20 арк.
4. Б.К. Листи з села / Б.К. // Нова Зоря. – 1931. – Ч. 61. – С. 2.
5. Бурнадз Л. Основи душпастирської діяльності / Л. Бурнадз // Добрий пастир. – 1935. – Ч. 3–4. – С. 157–166.
6. Войнаровський Т. Спогади з мого життя / Т.Войнаровський // Історичні постаті Галичини XIX – XX ст. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1961. – С. 11–75.
7. Гевко Д. Поточище: з бувальщини нашого села /Д. Гевко. – Торонто: В-во “Поточище”, 1975. – 88 с.
8. Голинський М. Спогади / Упорядники: Г.Тихобаєва, І.Криворучка, Д.Білавич. – Львів: Апрорі, 2006. – 616 с.
9. Далекій Є. Сучасні завдання душпастирської праці (De hodierna cura pastoralis) / Є.Далекій // Добрий пастир. – 1936. – Річник VI. – С. 121–128.
10. Дз. П. Про значіння і завдання організації священничого жіноцтва під теперішню пору / Дз. П. // Нива. – 1926. – Ч. 7–8. – С. 270–280.
11. Заярнюк А. Соціальні аспекти статі в дискурсі греко-католицького духовенства Галичини другої половини XIX століття / А. Заярнюк // Україна модерна. – Львів, 2000. – Ч. 4–5. – С. 50–80.
12. Колб Н. Матеріальне становище греко-католицьких парохів у Галичині на початку XX століття (на прикладі Львівської архієпархії) / Н.Колб // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2001. – С. 465–479.
13. Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії / І.Лебедович. – Вінніпег, 1963. – 325 с.
14. Луцан Є. В сім'ї священника Андрія Бандери (спогади) / Є.Луцан // Нова Зоря. – 1992. – Ч.21. – Травень. – С.3.

15. М. С., жонатий сільський священик. Жонатий священик у відповідь нежонатому священикови на йогописьмо під заголовком “Жонатий клир а безженство клиру” // Нива. – 1924. – Ч. 10–11. – С. 338–359.
16. Наші сучасні села: З записок кооператора // Нова Зоря. – 1931. – Ч.8. – С. 2.
17. Степан Бандера та його родина в народних піснях, переказах та спогадах / Записи та упоряд. Г.Дем’яна. – Львів, 2006. – 568 с.
18. Филипчак І. За вчительським хлібом: Повість з життя молодій вчительки / І.Филипчак. – Самбір, 1932. – 270 с.
19. Чинності и ршення руского провинціального Собора въ Галичинъ ътбувшого ся во Львовъ въ роць 1891. – Львѡвъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1896. – 272 с.
20. Ядловський С. Душпастир у парохії: засоби розбудження практичного релігійного життя в парохії / С.Ядловський // Добрий пастир. – 1935. – Ч.3–4 . – С. 219–236.
21. Himka J.-P. Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century / J.-P. Himka. – Edmonton: CIUS, 1988. – 343 p.

Drogobytska Oksana

The Good Priest: the Character of Ideal Priest
in Presentation the Galician Peasant
at end of XIX – 30th of the XXth century

In the article the character of ideal priest in presentation of habitants of the Galician village at the end of XIXth century till the 30th of the XXth century are analyzed. Author asserts that this character combined the lines of exemplary spiritual tutor, ideal family man, careful owner and active public explorer. Public activity of his wife played an important value for presentation of priest authority.

Keywords: priest, public explorer, peasant.

Дрогобицька О. Режим дня української сільської інтелігенції Галичини (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) // Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю.А., 2013. – Вип.6. – С. 154 – 155.

У статті проаналізовано режим дня галицької сільської інтелігенції, який передбачав чіткий розподіл годин праці і відпочинку. Підкреслено, що значну увагу вчителі і священники приділяли читанню книг і періодичних видань, прогулянкам, питтю кави тощо.

Ключові слова: режим дня, сільська інтелігенція, вчитель, священник.

Українська сільська інтелігенція Галичини кінця XIX – 30-х років XX ст. за умов посилення полонізаційних процесів у краї завжди проводила активну суспільно-політичну, культурно-освітню і соціально-економічну діяльність. Священники і вчителі становили окрему специфічну верству, стиль життя якої активно переймали та наслідували мешканці провінції.

Попри значну зацікавленість, яка спостерігається серед сучасних дослідників до історії галицької інтелігенції чи найбільш яскравих представників суспільної еліти, їй досі маловивченими залишаються окремі питання її побуту. Зокрема, цікавою проблемою, пов'язаною із повсякденним життям освіченої верстви, є режим дня.

Дана тема частково відображена у монографії Й.Камінської-Квак, присвяченій аналізу інтелігенції Львівського воєводства міжвоєнного періоду [1]. Однак, взявши за основу дослідження головним чином інтелектуальну еліту м.Львова та кількох менших повітових міст, автор, на жаль, практично нічого не згадала про сільську освічену верству, обмежившись констатацією факту про її відносну небагаточисельність. Побут міської інтелігенції, а відтак частково і її режим дня, є предметом дослідження також Н.Лицур [2]. Зважаючи на обмеженість історіографічних праць, які стосуються

безпосередньо теми нашого дослідження, основу для написання статті склали мемуарна література [3] та листування [4].

Насамперед варто зазначити, що у більшості родин інтелігенції розпорядок дня залежав від особливостей розподілу годин праці і відпочинку господаря дому, бо часто саме до його режиму роботи пристосовували прийом їжі, способи проведення дозвілля тощо [5, 377].

Характерно, що плануючи свій час, представники освіченої верстви не керувалися необхідністю дотримання світлового дня, як це було у селян, а виключно потребами у виконанні того чи іншого обсягу роботи. Вчителі, наприклад, мали чітко визначені для праці у школі години, тому вільний час могли використовувати на власний розсуд. Щоправда часто значну частину вільного дня педагога займала підготовка до занять, заповнення шкільної документації, позашкільна робота з дітьми тощо. Наприклад, учитель П.Кирчів 5 липня 1884 р. так писав про свої будні до І.Франка: “5 годин за одним тягом сиджу в школі, маю лекції 2 – отже, піде не раз і 6 годин, потім нещасне учительське урядованє писемне, бо от коли-небудь спаде “*lustracya wszechwladnego c[isarsko] k[rólewskiego] insp[ektora]*” (люстрація всевладного цісарсько-королівського інспектора – О.Д.), то ж чоловік в день мусить бути зозулею – а в ночі соловієм!” [6, 412].

Письменник, педагог В. Хронович у листі до товариша по праці Б.Заклинського скаржився, що може займатися літературною творчістю тільки взимку: “Встаю о 3. рано й пишу до 6. 30. В тім часі встає жінка й діти і о писанню вже нема мови. Від 8 – 13, 14 год. школа, від 15 – 18 лекція зі синком, а вечером до 9 (21.) при верстаті. Лягаючи спати лечу майже з ніг. І так день у день” [7, 134].

Режим дня сільського пароха та членів сім’ї також обумовлювався специфікою його діяльності. Душпастирські обов’язки вимагали постійного перебування на парафії, більш-менш чіткого дотримання розпорядку і планування вільного часу. До цього додавалися ще й різні непередбачувані

обставини, пов'язані із народженням чи смертю когось із парафіян, необхідністю поспішати до хворого для сповіді і причастя тощо.

Режим дня залежав і від суто індивідуальних особливостей. Як згадувала відома дитяча письменниця і педагог М. Підгірянка, у її діда о.М.Волошина був розклад занять на кожний місяць [8, 34]. Така ж точність у всьому панувала у домі о.Й.Авдиковича. У чітко визначений час всі члени сім'ї вставали, снідали, обідали і вечеряли. Так само суворо регламентувався час снування [9, 138].

Детальний опис режиму дня священика знаходимо у спогадах В.Гоцького. Згадуючи про свого батька о.Броніслава Гоцького, пароха с.Передільниці Добромільського повіту, автор писав: “Дивний спосіб життя вів мій батько. Прокидався дуже рано. Влітку десь о 5 годині ранку, зимою трохи пізніше. Вставав, запалював лампу й починав свою канцелярську роботу” [10, 107].

Вранці священик заповнював метричні книги і вирішував низку громадських справ. Далі йшов до церкви відправляти щоденну літургію. Повернувшись із храму, він снідав і вирушав до школи на уроки релігії, або до місцевої кооперативи, щоб забрати рахунки чи касові надходження. Час від часу парох їхав до сусідніх сіл на катехизацію дітей або до міста з різними справами. У післяобідню пору о.Б.Гоцький обов'язково кутив, читаючи газету. Влітку, якщо не було потреби виїздити за межі села, йшов на парафіяльне поле до робітників. Ввечері, незалежно від того чи були вдома гості, чи ні, точно о півдев'ятій лягав спати. За словами автора спогадів, священик спочатку читав якусь книжку й скоро засинав. Зате прокидався опівночі, запалював лампу і знову читав майже до світанку [11, 107].

Схожим був розпорядок дня о.Д.Танячкєвича. За словами сучасника, “Службу Божу відправляв він щодня дуже раненько. Після Богослужби – кава, файка (люлька – О.Д.) й читання. Обід був звичайно між десятою й одинадцятою годиною. По обіді відпочинок. Вікна в спальні мусіли бути заслонені й годину чи півтори відпочивав. Опісля, звичайно, любив

проїхатись верхи, поглянути на ниви та сіножаті й вертався вчасно додому. Спати клався дуже скоро, за те в літі у третій годині зранку вже був на Службі Божій” [12, 29 – 30].

Письменник, поет Б. Лепкий згадував, що його батько восени і взимку щодня відправляв Богослужіння, після якого часто йшов до селян на поминальні обіди, де вів довгі розмови аж до вечора. Ті бесіди він вважав найдієвішим засобом пробудження національної свідомості своїх парафіян. Однак на каву завжди поспішав додому, “бо кава на приходстві куди важніша навіть від обіду” [13, 182]. Після кави священик відпочивав, далі його відвідував місцевий дяк, який розповідав різні новини. Так само за порадами приходили до нього селяни [14, 182].

Традиційними у родині Лепких були сімейні вечори, коли хтось читав книгу вголос, а інші слухали. У цей час мати поета займалася шиттям, тітка, яка була у них частим гостем, вишивала, а батько курих і слухав. Після завершення прочитання твору розпочиналося його обговорення. Згадуючи про саме обговорення, Б.Лепкий писав, що у першу чергу розглядали зміст повісті і характери її героїв. Далі зверталась увага на наступні питання: Чому хтось із героїв твору так гарно або ж погано вчинив? Чому автор не вказав йому якусь іншу дорогу? Який мотив твору і його композиція? Бувало, що ці творчі вечори, особливо взимку, затягувалися аж до півночі [15, 232–233].

Такі ж родинні зустрічі для читання вголос були традиційними в оселі о.І.Палієва у с. Перевозець Калуського повіту. Вони здебільшого проводилися в їдальні у післяобідню пору. Читала, як правило, дружина священика Ісидора Паліїв (дівооче прізвище Навроцька), яка сама мала літературний хист і стала відома читачам як автор оповідання “Попався в сіль”. Як згадувала неодноразова учасниця цих читань М. Струтинська, подією дня був прихід “Літературно-наукового вісника”, який видавався у Києві. Його читали “від дошки до дошки”, від поезій Олександра Олеся до рецензій Миколи Євшана і культурної хронічки [16, 31–32].

Про режим дня священничої родини можна почерпнути детальну інформацію із листування доньки пароха с.Лолин Долинського повіту Ольги Рошкевич з Іваном Франком. У одному із листів, написаному невдовзі після одруження з Володимиром Озаркевичем, вона передала свій щоденний побут у с. Белелуя Снятинського повіту. Із нього довідуємося, що її чоловік вставав о 7-й ранку, оглядав господарство, а відтак ішов до церкви. Сама Ольга вставала о 8-й годині, варила каву і займалася дрібними хатніми справами. Після повернення священника з церкви подружжя пило каву. Потім о.В.Озаркевич або йшов на обістя, або читав газети чи книги. Між 13.00 і 14.00 подружжя обідало, після чого кожен розходився у своїх справах. Як правило, чоловік йшов до кухні, де вів бесіду з парубками, а дружина в той час читала, займалася шиттям тощо. Ввечері Озаркевичі знову пили каву і все повторювалось за попереднім сценарієм: чоловік йшов на кухню, щоб розмовляти з прислугою, а дружина читала [17, 30–31].

Як бачимо із наведених прикладів, режим дня представників інтелегентної верстви зазвичай включав певний час для перегляду газет і журналів. Особливим попитом серед священнослужителів користувалися католицька і господарська преса. Це можна проілюструвати на прикладі часопису “Господар”. Так, у 1899 р. 458 передплатників представляли сільське духовенство, 172 – читальні товариства “Просвіта”, 72 – читальні, які не подали назви для звіту, 4 – читальні товариства імені М. Качковського, 5 – власників великих маєтків, 3 – громадські уряди тощо [18, 88]. Якщо співставити наведені дані із загальною кількістю кліру (близько 2 тис. осіб), то одержимо четверту частину від усього духовенства. На перший погляд, ця кількість є незначною, але вона набагато перевищує число передплатників серед інших груп інтелігенції.

Звичною практикою для інтелігенції (як міської, так і сільської, хоча для останньої рідше) були прогулянки (інакше “проходи”) [19, 114; 20,58]. Теж саме можна твердити про післяобідню каву. У повісті “Молодий сад” М.Струтинська, яка була добре знайома із побутом священничих родин,

називає каву невід'ємною частиною життя на плебанії та “однією з його простих, але справжніх приємностей” [21, 31]. Ці та інші згадки дають підстави стверджувати, що у багатьох священицьких домах пиття кави після вечірньої відправи перетворилось на самобутній ритуал, у ході якого обговорювались усі родинні справи.

Варто наголосити ще на одній особливості режиму праці і відпочинку освіченої верстви. Якщо селяни мали більше вільного часу взимку, а влітку інтенсивно працювали, то в інтелігенції розподіл робочого часу був діаметрально протилежним. Влітку багато її представників здійснювали мандрівки у гори чи виїжджали у так звані вакаційні оселі. Це не завжди знаходило розуміння серед місцевого населення, тому, як писав часопис “Жіноча доля”, “зздрим оком споглядає селянин на “панів”, що саме в цю пору, коли з його лица струмками тече піт, бавляться безжурно і спочивають” [22, 5].

Письменниця, учителька О.Дучимінська залишила детальний опис своєї літньої відпустки, проведеної в одному із галицьких сіл у товаристві колег по роботі. Там вони організували аматорські вистави, в яких самі брали участь. Не нехтували і фізичною працею: жали збіжжя, помагали місцевим жінкам вибирати коноплі тощо. Дівчата відвідували дівич-вечори на весіллях, здійснювали прогулянки по історичних землях Звенигорода, декламували вірші, час від часу вели дискусії про громадську роботу і способи її проведення. Опікуном усього численного товариства молодих педагогів був місцевий священик [23, 209].

Таким чином, режим дня представників сільської інтелігенції, як правило, передбачав більш-менш чіткий розподіл часу. Попри виконання щоденних обов'язків, пов'язаних безпосередньо із роботою, значну увагу вони приділяли читанню книг і періодичних видань, прогулянкам тощо. Поряд з цим чільне місце у повсякденному побуті багатьох сімей займав час, який відводився для пиття кави. Останнє кардинально відрізняло їх від більшості селян, які здебільшого не вживали цей напій, або ж не надавали

йому такого значення. Більше того, в окремих сім'ях інтелігенції кава виступала неодмінним атрибутом дня і способом обговорити за спільним столом громадсько-політичні та родинні справи.

1. Kamińska-Kwak J. Inteligencya wojewodstwa Iwowskiego w okresie międzywoyennym. – Rzeszów, 2005.
2. Лицур Н. Побут української міської інтелігенції Галичини в кінці XIX – початку XX століття (на прикладі адвоката А.Чайковського) // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. – Одеса, 2008. – Вип. 14.
3. Гоцький В. Спогади сина Перемишльської землі. – Львів: Свічадо, 2004. – Т.1; Дучимінська О. Весняні дні // Дучимінська О. Сумний Христос. – Львів: Каменяр, 1992; Струтинська М. Дім родини Палієвих у Перевізці // Наше життя. – 1973. – Ч.8; Тарнавський Ф. Спогади: Родинна хроніка Тарнавських як причинок до історії церковних, священницьких, побутових, економічних і політичних відносин у Галичині в другій половині XIX сторіччя і в першій декаді XX сторіччя. – Торонто, 1981.
4. Кирчів Р. Іван Франко і брати Кирчиви: листування. Додаток: I. Листи Богдана Кирчіва; II. Листи Павла Кирчіва; Некролог I. Франка на смерть Б. Кирчіва // Записки НТШ. – Т. 229 (ССХХІХ). – Львів, 1995; Лук'янович Д. Листи Ольги Рошкевич до Івана Франка // Іван Франко. Статті і матеріали. – Зб. 6. – Львів, 1958.
5. Kamińska-Kwak J. Вказ. праця.
6. Кирчів Р. Вказ. праця.
7. Львівська наукова бібліотека (далі – ЛНБ) ім. В.Стефаника НАН України (відділ рукописів), ф. 48, спр. 69-а, п. 12.
8. ЛНБ ім. В.Стефаника (відділ рукописів), ф. 175, спр. 32, п. 1.
9. Тарнавський Ф. Вказ. праця.
10. Гоцький В. Вказ. праця.
11. Гоцький В. Вказ. праця.
12. Тарнавський Ф. Вказ. праця.

13. Лепкий Б. Казка мого життя. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999.
14. Лепкий Б. Вказ. праця.
15. Лепкий Б. Іван Франко // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. стаття і прим. М.І.Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997.
16. Струтинська М. Дім родини Палієвих у Перевізці // Наше життя. – 1973. – Ч.8.
17. Лук'янович Д. Листи Ольги Рошкевич до Івана Франка // Іван Франко. Статті і матеріали. – Зб. 6. – Львів, 1958.
18. Духовенство – а “Господарь” // Прапоръ. – 1900. – Ч. 3.
19. Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. – Львів, 2002. – Т.3.
20. Мілена Рудницька. Статті. Листи. Документи. – Львів, 1998.
21. Струтинська М. Молодий сад // Наше життя. – 1964. – Ч.6.
22. Гей, Черче! // Жіноча доля. – 1933. – Ч. 6.
23. Дучимінська О. Вказ. праця.

O. Y. Drogobytska

THE MODE OF DAY
OF THE UKRAINIAN RURAL INTELLIGENTSIA OF GALICIA
(the end of XIXth – 30th of the XXth century)

The mode of day of the Galician rural intelligentsia, which foresaw the clear distributing of time of labour and rest, is analysed in the article. It is underline that teachers and priests spared considerable attention reading of books and magazines, walks, to having coffee and others like that.

Keywords: mode of day, rural intelligentsia, teacher, priest.

Дрогобицька О. Сім'я української сільської інтелігенції у Галичині наприкінці XIX – 30-х років XX ст.: кількісна та якісна характеристика// Карпати: Людина, етнос, цивілізація. – 2009. – Вип. 1. – С. 133 – 140.

На сучасному етапі розбудови держави особливо гострого звучання набуває питання творення національної еліти, здатної реформувати всі сторони суспільного життя. За таких умов цінним є звернення до вивчення минулого української сільської інтелігенції Галичини кінця XIX – 30-х років XX ст., зокрема особливостей її сімейного побуту та традицій.

В українській етнології неодноразово піднімалася проблема соціальної та національної структури сім'ї, однак в центрі уваги науковців зазвичай перебувала селянська чи робітничая родина [31; 40]. Натомість кількісні та якісні показники, що стосуються сімей сільських інтелігентів, й досі залишаються практично нез'ясованими. Виняток у цьому плані становить навчальний посібник “Українське народознавство”, виданий колективом авторів під редакцією львівського дослідника С. Павлюка, в якому наводяться окремі дані стосовно окресленої тематики [36].

Наприкінці XIX – 30-х років XX ст. серед представників освіченої верстви найпоширенішою була двопоколінна сім'я (включала батьків і неодружених дітей), яка й становить основу нашого дослідження. Саме на підставі її вивчення можна простежити специфіку родинного життя інтелігенції. До того ж, характеристика кількісного складу, національної і соціальної структури двопоколінної сім'ї дає підстави для визначення спільних і відмінних рис із селянською родиною.

Особливо чітко простежується відмінність між сім'ями інтелігенції та селян на основі чисельності їх членів. Сім'ї світської інтелігенції здебільшого були малочисельними. Низька репродуктивність таких родин обумовлювалася свідомим обмеженням кількості дітей [1, арк.1]. Дітонароджуваність у них становила у 2–3, у той час як у селян – 5–7 осіб [36, с.206]. Зокрема, згідно зі статистичними дослідженнями у першому

десятилітті ХХ ст. на Прикарпатті на один шлюб припадало 5,2 дітей (не враховуючи мертвонароджених) [10, с. 7].

Інша ситуація спостерігалася у священничих родин. У них середній показник народжуваності, як правило, зберігався на рівні 4–5 немовлят. Не рідкістю були сім'ї, в яких налічувалося десять, а то й більше дітей [41, с.46]. Наприклад, парох Жаб'я-Слупейки Косівського повіту, радник єпископської консисторії Т. Коржинський мав тринадцять дітей. Десять дітей виховувалося у сім'ї о. Й. Абрисовського [6, с.22-23].

За цією ознакою родини священнослужителів зберігали певні риси традиційної селянської сім'ї, але, на відміну від останньої, для них не було першочерговим питання робочої сили. Така висока народжуваність визначалася дотриманням церковних канонів щодо заборони на обмеження кількості дітей.

Низький коефіцієнт народжуваності у більшості інтелігентних сімей компенсувався за рахунок меншого, аніж у селянства, рівня дитячої смертності [36, с.207]. Наприкінці ХІХ ст. в окремих галицьких повітах (наприклад, у Львівському і Городенківському) смертність серед дітей у віці до п'яти років перевищувала 50 % [43, с.36]. У 30-х рр. ХХ ст. показник смертності немовлят серед греко-католицького населення Галичини становив приблизно 20 випадків із 100, у той час як серед православних – 18,7, римо-католиків – 17, євангелістів та євреїв відповідно – 15,3 та 6,2 [7, с.2]. Дослідження цього аспекту проблеми ускладнюється через відсутність аналогічної статистичної інформації окремо по сім'ях інтелігенції, але наявні джерела дозволяють вести мову про значно нижчу смертність серед дітей освіченої верстви, аніж серед широкого загалу.

У сім'ях інтелігенції невисока смертність немовлят зумовлювалася вищим рівнем знань батьків про особливості догляду за дітьми, відносно кращими умовами побуту, ширшим доступом до кваліфікованої медичної допомоги у випадку недуги. Чимале значення мало і те, що у багатьох інтелігентних родин для догляду за дітьми наймали няньку, тоді як у селян

вихованням молодшого покоління здебільшого займалися старші віком діти. Останнє нерідко призводило до дитячого травматизму, особливо під час літніх сільськогосподарських робіт, коли діти залишалися без нагляду дорослих, і було одним із найважливіших аргументів на користь заснування у селах сезонних дитячих садків.

Сім'ї, які склалися тільки із самої подружньої пари, траплялися рідко. За твердженнями А. Пономарьова, питома вага сімей без дітей наприкінці ХІХ ст. становила в Україні тільки 7 % [31, с. 155]. Вони здебільшого брали на виховання сиріт чи дітей із незаможних родин. Так, у рядах греко-католицького духовенства досить розвиненим було опікунство, що передбачало прийняття бездітною парою дівчини з бідної священичої сім'ї. Приймаючи дитину, подружжя зобов'язувалося дати їй належне виховання і видати заміж із відповідним посагом [20, с.57].

Як правило, доньки священика проживали у сім'ї до віку 16–20 років, дорослі сини ж проводили більшу частину року у міських школах і поверталися додому тільки на канікули. Інколи на початку кар'єри нововисвяченого душпастиря через фінансову скруту його дружина з дітьми мешкали разом із своїми родичами, окремо від чоловіка [20, с.51].

Складне матеріальне становище часто було причиною окремого проживання і серед членів учительської сім'ї. Свій відбиток також накладала політика систематичних службових переведень педагогів, практикована польською владою. Нерідко чоловік і жінка одержували роботу у різних повітах чи воєводствах [13, с.12; 19, с.167; 33, с.20; 34, с.284; 38, с.321]. Наприклад, Ю. Припхан із с. Бринь на Станіславщині через призначення на роботу до Варшавського воєводства у 1930 р. покинув дружину та п'ятеро дітей [12, с.4]. Він протягом дев'яти років відвідував свою родину тільки під час літніх і зимових канікул [30, с.19].

У рядах представників освіченої верстви налічувалося багато самотніх людей, чого до Другої світової війни практично не зустрічалося серед селянства. Перш за все це пов'язано із звичною для світської інтелігенції

практикою одруження тільки після одержання постійної посади, приблизно у віці 30–40 років [4, арк.1зв.; 39, с.7]. Дотримуючись таких вікових рамок, інтелігенти керувалися суто практичними міркуваннями: вони свідомо ухилялися від одруження, оскільки мали на меті насамперед покращити своє матеріальне становище і здобути кошти на утримання майбутньої сім'ї.

Одним із підтверджень подібних позицій є тексти шлюбних оголошень, які інтелігенти неодноразово надсилали у пресу. Серед тих, хто звертався до такого нетрадиційного на той час способу знайомства, переважали представники педагогічної сфери [25, с.7; 26, с.10; 28, с.10; 29, с.104]. Нерідко у шлюбному оголошенні зазначалася майнова частка, яку майбутня наречена чи наречений мали внести у подружжя. Наприклад, у тексті оголошення, вміщеному у газеті “Новий час” за 1938 р., говорилося, що “старший кавалер, здоровий солідний, технік і купець, покривджений війною і кризою” бажає оженитися з учителькою віком від тридцяти двох до сорока двох років, з приданим у розмірі не менше як 3 тис. злотих готівкою [27, с.10]. У іншому повідомленні такого ж змісту зазначалося, що лікар оженився з панною, яка “мала би більший маєток” [14, с.4].

Другою причиною великої кількості самотніх людей серед інтелігенції, на наш погляд, стало те, що представники цієї категорії, як і інших суспільних верств того часу, тяжіли до створення шлюбів на принципах соціальної ендогамії (від грец. “endon” – усередині). Тобто перевага надавалася рівним за походженням і соціальним статусом особам. Зокрема, доволі поширеними були вчительські сім'ї. Однак, якщо для селянства така тенденція не створювала загрози, то для інтелігенції вона мала свої негативні прояви. Проживаючи на провінції, педагогу значно важче було знайти пару, аніж звичайному сільському парубкові чи дівчині.

Багато працівниць педагогічної чи кооперативної сфери діяльності свідомо звужували коло потенційних наречених, не бажаючи виходити заміж за селян. Особливо у важкому становищі знаходилася безробітна молодь, яка, попри здобуту освіту, ставала тягарем для родини. У такому випадку дівчина,

за словами сучасниці, виходила заміж за “якогось напівграмотного крамаря, а не раз і за звичайного поліція, що все в очах її оточення є чимось вищим від сільських хлопців” [2, арк.19].

Свої вимоги стосовно майбутніх наречених мали члени священничих родин, у яких виховувалися доньки. У їхньому розумінні шлюб із семінаристом селянського походження ототожнювався із сходженням на нижчий шабель соціальної ієрархії [22, с.23; 32, с.55]. Певна соціальна градація існувала і серед самого парафіяльного духовенства. Свідченням цього є пісня, яку навів у своїй повісті “Франко і Беркут” відомий галицький письменник Д. Лукіянович:

“Близько мене не сідай,
Я тобі не рівна,
Ти простого попа син,
А я – деканівна” [24, с.131].

У джерелах та історичній літературі знаходимо докази упередженого ставлення до наречених, які представляли світські професії. Наприклад, М. Шлемкевич писав, що в другій половині – наприкінці ХІХ ст. доньки священників для одруження із світськими інтелігентами таємно покидали батьківські доми [41, с.48]. Як не дуже вдала партія розцінювався шлюб із сільським вчителем [23, с.49]. Однак педагоги все-таки ставали членами родин духовенства, натомість рідкісними були подібні випадки серед селян і навіть дяків [42, р.117].

Практика заміжжя переважно з випускниками духовних семінарій існувала приблизно до 90-х років ХІХ ст. З часом доньки служителів культу, потрапивши під зростаючий вплив міської ідеології, почали надавати перевагу представникам світської інтелігенції. Поступова втрата духовенством позицій традиційної еліти у поєднанні із процесами загальної трансформації галицького суспільства призвели до переорієнтацій їх смаків і пріоритетів [20, с.79]. Проте, незважаючи на стійку тенденцію до збільшення

світських подруж, традиція міжсвященицьких шлюбів зберігалася і в 30-х роках ХХ ст.

Через відносно обмежений вибір пари серед інтелігенції, особливо світської, значно частіше, аніж у селянства, зустрічалися мішані шлюби. Якщо селяни звичайно упереджено ставилися навіть до члена сусідньої громади (особливо недоброзичливо приймали жінку, вона практично все життя залишалася у селі чоловіка чужою) [9, с.15], то для освіченої верстви шлюби з представниками іноетнічної спільноти, здебільшого поляками, були типовими.

Довгий час основна частина кандидаток на одруження з інтелігентами походила із сімей духовенства [21, с.31; 37, с.494]. Але через постійне кількісне зростання чисельності представників світських професій, ті були змушені укладати шлюби із польками. Свою роль відігравали прагнення окремих інтелігентів здійснити успішну кар'єру, адже одруження із дівчиною польської національності відкривало ширші можливості та давало підстави для сподівань на протекцію з боку місцевої влади. Водночас такі шлюби часто ставали причиною денационалізації української еліти.

Із більшими застереженнями ставилися до мішаних шлюбів майбутні священики. Вони надавали перевагу дівчатам із родин духовенства. Душпастир М. Стрільбицький у часописі "Нива" стверджував, що у достатку і злагоді завжди жили ті парохі, в яких дружина походила із священничого роду, натомість шлюби із польками призводили до різних непорозумінь та сімейних чвар. Для підтвердження своїх поглядів він навів приклад знайомого священнослужителя, який щонеділі возив свою дружину бричкою до костелу [35, с.119].

Проте не тільки особисті мотивації впливали на вибір нареченої із власного середовища. Окремі семінаристи усвідомлювали, що внаслідок міжнаціонального конфлікту, який накладався на повсякденне життя галичан, дружина-полька могла б ускладнити стосунки як з іншими душпастирями, так і з парафіянами [20, с.64].

Таким чином, уникаючи шлюбів із представницями польської національності, майбутні священники намагалися не тільки звести до мінімуму причини непорозумінь всередині сім'ї, але й унеможливити несприйняття дружини сільською громадою. Натомість світські інтелігенти часто не брали до уваги громадський чинник.

Свою специфіку мала також система сімейних взаємин в інтелігентній родині. В історичній літературі галицькі священничі родини прийнято називати патріархальними, однак під цим, на наш погляд, слід розуміти не стільки виняткове та абсолютне розпорядне право господаря, скільки традиційність сімейного укладу. Патріархальність влади була відносною і, подібно до селянської сім'ї, в основному виявлялася на побутовому рівні як християнське розуміння послуху дітей – батькам, дружини чоловікові, усіх членів сім'ї – її голові [36, с.208].

Щодо учительських родин, то їх за типом авторитету повністю можна віднести до егалітарних (з франц. "egalite" – рівність). Тут дружина вносила у сімейний бюджет однакову чи майже рівносильну частку із чоловіком і вважалася його рівноправним партнером. Економічна самостійність давала їй підстави для здобуття незалежності і в сімейних стосунках.

Загалом становище жінки в інтелігентній сім'ї та жінки-селянки мало суттєві відмінності. Здебільшого навіть незаможна інтелігентна родина наймала жіночу прислугу, яку підбирали або з числа місцевих мешканок, або через газетні оголошення [11, с.16; 15, с.4; 16, с.4]. Внаслідок повного чи часткового звільнення від хатніх і господарських робіт представниця освіченої верстви одержувала більше часу на дозвілля і самоосвіту. У традиційній же селянській сім'ї, крім повного обсягу домашніх справ, жінка змушена була виконувати спільно із чоловіком і значну частину господарської праці (наприклад, заготівля сіна, збір урожаю) [18, с.357].

Серед найбільш прогресивних кіл тогочасної громадськості пропагувалася ідея матеріальної незалежності жінки, а відтак і звільнення її від необхідності вимушеного заміжжя [2, арк.14; 5, арк.37]. Не останню роль

у формуванні подібних поглядів відіграли художні твори феміністичного спрямування. Першість серед них займала відома повість Ольги Кобилянської “Царівна”. Як писала у своїй автобіографії учителька І. Блажкевич, “Царівна” витичила (визначила – О. Б.) мені шлях життєвої самостійності, влила в душу почуття рівновартості жінки з чоловіком, зруйнувала не одне “не випадає”, яким в той час путали дівчат” [3, арк.3]. Схожі думки на рахунок цього твору висловлювала педагог О.Дучимінська. Згідно її тверджень, письменниця на перший план вивела “жінку – людину, яка вже мала в душі свій світ, а не тільки відбитку “його” (чоловіка – О. Б.)...” [17, с.173-174]

Боротьба інтелігенції за матеріальне та духовне рівноправ'я між статями мала велике суспільне значення. Оскільки фінансова самостійність могла бути досягнута тільки через здобуття певного фаху, проблема звільнення від необхідності укладення раннього шлюбу тісно поєднувалася із пропагандою жіночої освіти. Вимушеному заміжжю протиставлялася активна громадська праця над піднесенням культурно-освітнього та господарського життя на провінції, що сприяло залученню жіноцтва до процесів розбудови національно орієнтованих інституцій.

Відмінними в інтелігентних родинах залишалися і погляди на молоде покоління. Власне факт народження дитини сприймався у селянській сім'ї як поява ще одного помічника. Трудове виховання становило основу формування особистості, підготовки майбутніх господарів і господинь [40, с.102]. Дітей швидко залучали до виробничого процесу: з п'яти років вони вже виконували хатню роботу [36, с.211]. Натомість в інтелігентних сім'ях діти у ранньому віці практично не займалися фізичною працею, їхнім головним обов'язком вважалося сумлінне навчання. У родинах духовенства вони також могли прислужувати батькові у церкві [8, с.86]. Досягнувши старшого віку, доньки священика починали допомагати матері у веденні господарства.

Специфіка відносин у кожній родині ускладнює проблему дослідження. Закономірно, що існували сім'ї, в яких фізична праця теж вважалася однією із незамінних складових виховання молодшого покоління. Певний відбиток могли накладати і матеріальні фактори. Однак попри це однозначно можна робити висновок, що коло господарських обов'язків дітей інтелігенції було набагато вужчим, аніж їх ровесників із селянського середовища.

Таким чином, сім'я української галицької сільської інтелігенції кінця XIX – 30-х років XX ст. відрізнялася від традиційної селянської родини за кількісними, соціальними і національними показниками. Свої особливості мала система взаємин всередині родини, що у значній мірі було пов'язано із відносно рівноправним становищем жінки та чоловіка, вихованням дітей. Водночас узагальнений джерельний та історіографічний матеріал дає підстави стверджувати про певні відмінності між сім'ями світської інтелігенції та духовенства. Вони насамперед стосувалися висоти коефіцієнта народжуваності, віку одруження, ставлення до шлюбів із представниками іноетнічної спільноти тощо.

Джерела та література

1. Центральний державний історичний архів України у м. Львів (далі – ЦДАУ у м. Львів), ф. 348, оп. 1, спр. 6768. – 14 арк.
2. ЦДАУ у м. Львів, ф. 348, оп. 1, спр. 6804. – 37 арк.
3. Державний архів Тернопільської області, ф. Р-3205, оп. 1, спр. 2. – 23 арк.
4. Львівська наукова бібліотека Національної академії наук України імені В. Стефаника (далі – ЛНБ НАН України), відділ рукописів, ф. 11, спр. 1975, п. 125. – 4 арк.
5. ЛНБ НАН України, відділ рукописів, ф. 48, спр. 67-д, п. 12. – 42 арк.
6. Арсенич П. Священничий рід Бурачинських. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 192 с.
7. Биймо в дзвін на тривогу // Жіноча воля. – 1937. – Ч. 3. – С. 2–3.

8. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884–1939. – К.: Либідь, 1995. – 424 с.
9. Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження. – К.: Наукова думка, 1988. – 192 с.
10. Воблый К. Производительные силы Галиции: Статистико-экономический очеркъ. – К., 1915. – 30 с.
11. Вчителі. Даємо працю! // Нова хата. – 1935. – Ч. 11–12. – С. 16.
12. Годі мовчати: З приводу перенесення українського вчительства // Новий час. – 1930. – Ч. 141. – С. 4.
13. Дивні практики // Учительське слово. – 1925. – Ч. 1. – С. 12.
14. Дрібні оголошення // Діло. – 1926. – Ч. 43. – С. 4.
15. Дрібні оголошення // Діло. – 1926. – Ч. 178. – С. 4.
16. Дрібні оголошення // Діло. – 1926. – Ч. 182. – С. 4.
17. Дучимінська О. Весняні дні // Дучимінська О. Сумний Христос. – Львів: Каменярь, 1992. – С. 152–218.
18. Етнографія України: Навч. посібн. / За ред. проф. С. А. Макарчука. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2004. – 520 с.
19. З голосів преси: Школа й вчитель у щоденній пресі // Учительське слово. – 1936. – Ч. 9. – С. 165–167.
20. Заярнюк А. Соціальні аспекти статі в дискурсі греко-католицького духовенства Галичини другої половини ХІХ століття // Україна модерна. – Львів, 2000. – Ч. 4–5. – С. 50–80.
21. Камінський А. Галичина П'ємонт. – Львів: Накладом автора, 1924. – 76 с.
22. Кобринська Н. Дух часу // Кобринська Н. Дух часу : Оповідання, повість. – Львів: Каменярь, 1990. – С. 18–33.
23. Кобринська Н. Задля кусника хліба // Кобринська Н. Дух часу: Оповідання, повість. – Львів: Каменярь, 1990. – С. 34–70.
24. Лукіянович Д. Франко і Беркут // Лукіянович Д. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1973. – С. 114–232.

25. [Оголошення] // Діло. – 1911. – Ч. 93. – С. 7.
26. [Оголошення] // Новий час. – 1938. – Ч. 35. – С. 10.
27. [Оголошення] // Новий час. – 1938. – Ч. 37. – С. 10.
28. [Оголошення] // Новий час. – 1938. – Ч. 94. – С. 10.
29. [Оголошення] // Учительське слово. – 1936. – Ч. 6. – С. 104.
30. Петраш О. Наш Княгинин. – Івано-Франківськ, 2001. – 96 с.
31. Пономарев А. Развитие семьи и брачно-семейных отношений на Украине: Этносоциальные проблемы. – К.: Наук. думка, 1989. – 320 с.
32. Пристай О. З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого і сучасного: У 4 т. – Львів – Нью-Йорк, 1935. – Т. II. – 366 с.
33. Про службові перенесення // Учительське слово. – 1936. – Ч. 2. – С. 20–21.
34. Ріжні вісти: З учительських трагедій // Рідна школа. – 1936. – Ч. 19. – С. 284.
35. Стрільбицький Н. Дім галицько-руського священика в I. половині минулого століття // Нива. – 1908. – Ч. 4. – С. 115–121.
36. Українське народознавство: Навч. посіб. / За ред. С. П. Павлюка. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2004. – 570 с.
37. Ф. И. С. [Свистун] Прикарпатская Русь подъ владніемъ Австріи. – Львовъ, 1896. – Ч. II (1850–1895). – 744 с.
38. Хроніка: Перенесення // Учитель. – 1924. – Ч. 8. – С. 321–322.
39. Чайковський А. Наші пословиці // Жіноча доля. – 1926. – Ч. 5. – С. 6–7.
40. Чмелик Р. Мала українська селянська сім'я другої половини XIX – початку XX ст. (структура і функції). – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. – 144 с.
41. Шлемкевич М. Галичанство. – Львів: За вільну Україну, 1997. – 104 с.
42. Himka J.-P. Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century. – Edmonton: CIUS, 1988. – 343 p.
43. Rocznik statystyki Galicyi. – Rok III. – Lwow, 1891. – 327 s.

Baran O. Culture and the way of life of the Ukrainian rural intelligentsia of Galicia (the end of XIX century – 1939 y.).

The thesis analyzes the way of life and culture of the Ukrainian rural intelligentsia of Galicia at the end of XIXth century till the 30th of the XXth century on the basis of numerous sources and literature. The main sources and the way of formation of rural intelligentsia, its origin social structure and financial position were investigated. The influence of different factors on the process of formation of intelligentsia, its number and the peculiarities of professional complement were also studied.

Family (the number of members of the family, its national and social complement) were characterized in the article.

Key words: rural intelligentsia, family, priests, teachers, peasants, Galicia.

Дрогобицька О. Роль галицької сільської інтелігенції у розбудові місцевої системи охорони здоров'я (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2013. – Вип. 23 – 24. – С. 64 – 71.

Проаналізовано роль галицької сільської інтелігенції у покращенні системи охорони здоров'я на селі. Особливу увагу звернено на просвітницьку діяльність вчителів і священників, організацію домашніх аптек та кооперативних лікарень для селян, боротьбу із пересудами. Відзначено, що створення кооперативних медичних закладів з ініціативи місцевої інтелігенції сприяло покращенню побутових умов життя населення, а також зростанню його проінформованості про причини недуг і способи їх запобігання.

Ключові слова: сільська інтелігенція, священник, вчитель, лікар, охорона здоров'я.

Попри значну зацікавленість, яка спостерігається серед сучасних дослідників до історії галицької інтелігенції чи найбільш яскравих представників суспільної еліти, їй досі маловивченими залишаються окремі питання її повсякденного життя. До таких насамперед відносимо діяльність місцевих вчителів, священників і нечисленних фахівців медичної галузі, спрямовану на покращення системи охорони здоров'я на селі наприкінці XIX – 30-х років XX ст.

В останні роки вийшло друком чимало публікацій, присвячених проблемі підготовки медичних кадрів у Східній Галичині, соціально-професійній характеристиці українських лікарів чи охороні здоров'я загалом. Це насамперед статті В.Благого [34; 35], Н.Мисак [45] і Н.Шумської [48]. Із названих досліджень випливає, що лікарі не становили чисельної соціальної категорії на селі, а відтак їхні функції змушені були виконувати вчителі, священники, а подекуди і спеціалісти з інших галузей діяльності. Це підтверджується також широкою джерельною базою, яка представлена

архівними матеріалами, статистичними звітами, замітками у періодичних виданнях, мемуарами самих представників сільської інтелігенції і спогадами старожилів.

На найбільшу увагу заслуговує мемуарна спадщина освітян і священиків, а також їхніх сучасників, серед яких о.Т.Войнаровський [24], о.П.Чавс [31], вчителька О.Дучимінська [38], кооператор І.Фур [29], випускник медицини М.Харкевич [30] та інші. Чимало цінної інформації нам вдалося почерпнути від респондентів, опитаних у ході польових досліджень [4–7]. Їхні свідчення зайвий раз підтверджують ту важливу роль, яку відігравали представники місцевої еліти у боротьбі із поширенням різних недуг, у процесі підвищення рівня знань пересічних членів сільської громади про основи догляду за дітьми, правила особистої гігієни тощо.

Маючи на меті простежити роль галицької сільської інтелігенції у покращенні медичного обслуговування населення наприкінці XIX – 30-х рр. XX ст., насамперед вважаємо за доцільне з'ясувати загальний стан системи охорони здоров'я краю.

Як під час австро-угорського правління, так і в період польського панування, сфера охорони здоров'я залишалася виключно монополією поляків і євреїв. За 25 років існування медичного факультету Львівського університету за часів Австро-Угорщини (з 1894 р.) було випущено 544 лікарі, серед яких лише 40 українців [36, с. 284].

Важка ситуація із лікарями-українцями зумовлювалася трьома факторами. По-перше, медична освіта потребувала чималих розумових зусиль і матеріальних витрат (під час навчання платними були не тільки лекції, практичні заняття, а й спецкурси, підручники, випускні іспити тощо) [35, с. 415]. Наприклад, навчання на медичному факультеті Львівського університету закінчувалося докторськими (ригорозами) екзаменами, кожен з яких передбачав суворі умови допуску і громіздку процедуру складання, тому не кожному вдавалося вчасно отримати диплом. Зокрема, диплом “доктора всіх лікарських наук”, а відтак і дозвіл виконувати усі лікарські

практики, які видавали після здачі трьох ригороз, кожна з яких включала чотири окремих екзамени, отримали в 1900 р. 49%, а в 1910 р. тільки 33% випускників медичного факультету [34, с. 11].

По-друге, багатьох потенційних студентів мало приваблювала довготривалість навчання (близько 8 років разом із практикою). До того ж, через перевантаженість навчального процесу студенти-медики не могли підзаробляти репетиторством, як це робили багато гімназистів чи їхніх колег студентів із інших факультетів.

По-третє, польська урядова влада чинила перешкоди українцям при вступі (для них існував так званий “нумерус клявзус”, тобто обмежена кількість студентів, які можуть бути прийняті на навчання). Зокрема, вступ українців на медичний факультет Львівського університету допускався у межах 5% [36, с. 284]. Як писав у своїх спогадах медик за фахом М.Харкевич, “щоб дістатися на медичні студії треба було мати передусім протекцію, а далі матуральне свідоцтво з дуже добрим поступом. Не менше помагав факт попереднього відбуття військової служби. Вступні іспити це була лише формальність...” [30, с. 30].

Навіть той, кому пощастило здобути медичну освіту за кордоном, зустрічав перед собою перепони коли справа доходила до підтвердження диплому. Зокрема, якщо перед Першою світовою війною підтвердження диплому займало кілька днів, то у 20-х роках від випускників закордонних університетів додатково вимагали пройти програму ще чотирьох семестрів і здати іспити [16, с.2]

Кризу у системі забезпечення медичного обслуговування населення краю поглиблювала нерівномірність кадрового розподілу між центром і провінцією. У міжвоєнний період на кожні 100 лікарів 60 проживало у великих містах Польщі [46, с.11], при чому 88,6% медиків працювало у населених пунктах із кількістю понад 100 тис. мешканців [50, s.110].

Станом на 1928 р. у Львівському, Станіславському і Тернопільському воєводствах налічувалося 1978 лікарів, в той час як тільки у самій Варшаві –

2144 [53, s.85]. Зокрема, у Львівському воєводстві 93,6 % медиків працювало у містах, решту ж у сільській місцевості [50, s.111]. Якщо у Львові один лікар припадав на 455 мешканців, то, наприклад, у Рудківському повіті – на 19311 [2, арк. 41–42]. У цілій ж Польщі цей показник зберігався на рівні 1:3225 [51, s.137; 52, s.188].

Процес зосередження медиків переважно у містах частково підтверджує список членів філії Українського лікарського товариства у м. Станіслав від 15 лютого 1936 р., у якому із 39 наведених прізвищ лікарів, тільки один Д.Добровір представляв с. Липицю Рогатинського повіту. Решта практикували у повітових центрах і містечках [3, арк. 12–12 зв.].

Через такий незадовільний стан близько 70 % населення не одержувало своєчасної медичної допомоги [1, арк.8], а у 25 повітах не було навіть повітових державних лікарень [36, с. 286]. Наприклад, у 30-х рр. ХХ ст. на всій косівській Гуцульщині (28 сіл) працювало тільки 4 лікарі та 4 акушери. До того ж тут не існувало жодної лікарні чи приватної лічниці [39, с. 197].

Робота на провінції не приваблювала медиків з огляду на незадовільні побутові умови, брак відповідного обладнання, далеку віддаленість від лікарень, через що вони часто змушені були самостійно діагностувати хворих без консультації із відповідними спеціалістами. До того ж у великому місті легше було знайти пацієнтів, які б на належному рівні могли оплатити медичні послуги [50, s.110].

Оскільки кількість лікарів, які проживали на провінції, була мінімальною, чимало інтелігентів часто самі змушені були надавати медичні послуги [4, арк.1; 23, с.38; 25, с.53; 33, с.8]. Наприклад, учителька О.Дучимінська ночами часто чергувала біля хворих односельчан, бо саме так розуміла свої обов'язки [38, с.183]. Освітянин Д.Батюк самотужки вивчав медицину, купляв різноманітну фахову літературу й навіть придбав мікроскоп. Він добре знав властивості лікувальних трав і використовував їх при лікуванні селян та у ветеринарії [42, с. 34, 36].

Учителі перевіряли перед початком занять наскільки охайними є їхні учні і чи дотримуються правил гігієни [11, с. 94; 44, с.105]. Питанню ролі школи і педагога в справі популяризації медичної освіти на селі присвятив окрему публікацію лікар Р.Осінчук [17–19]. На його думку, саме сільська школа повинна оздоровити селянську родину. З огляду на це, сільська вчителька зобов'язана: по-перше, дбати про санітарний стан школи; по-друге, заохочувати молодь дотримуватися основних правил гігієни (не останню роль у цьому напрямку роботи автор відвів особистому прикладу педагога); по-третє, виховувати в учнів любов до фізичної праці, гімнастики і спорту [19, с.5].

Велику роль у справі попередження поширення різних недуг відігравали і священники. Наприклад, парох деяких гуцульських сіл відправляли на обов'язкове медичне обстеження усіх, хто бажав взяти шлюб [15, с.3].

У своїх спогадах о. Т. Войнаровський зазначав: “Не маючи ніяких відомостей у лікарській ділянці, я старався намовити хворого, щоб порадився лікаря, та взагалі намагався призвичаїти селян, щоб в разі якої недуги удавалися до лікаря. Не зважаючи на це, приходилося мені дуже часто виступати самому в ролі лікаря, бо селяни мали до мене таке довір'я, що годі було не уважати їх налягань і просьбу о пораді” [24, с. 38]. Як ліки найчастіше він використовував хінін, каву та навіть звичайне самонавіювання. Останнє відбувалося наступним чином: священник казав хворому коли він неодмінно одужає і це завжди точно справджувалося. Завдяки цим діям він отримав серед селян славу “першорядного знавця недуг”, до якого за порадою йшли не тільки його парафіяни, але й хворі з далеких сторін [24, с. 39].

Серед пацієнтів о.Т.Войнаровського було й чимало інтелігентів, зокрема відомий галицький адвокат Є.Олесницький. Останній завдяки відвару льону, який запропонував йому священник, вилікував хворі нирки [24, с. 39].

Можна навести ще один приклад роботи священників на ниві покращення охорони здоров'я у сільській місцевості. Так, парох с. Комарники

Турківського повіту Василь-Саламон Щасний на власні кошти створив аптеку, де місцеві мешканці могли за невелику оплату купити гомеопатичні препарати. Він займався цією справою понад 30 років [41, с. 39].

Питаннями медичного забезпечення населення не рідко займалися й інші члени священничої родини. Наприклад, Ольга Шухевич, донька пароха Тишківців Городенківського повіту З.Шухевича, у батьківській хаті організувала невелику лікарню, де безкоштовно надавала допомогу бідним селянам [32, с. 11]. Така ж своєрідна лікарня діяла у домі о.І.Онуцького з с.Підвербці. Як згадував очевидець, кожний, хто мав нагоду побувати в гостях у священника, міг бачити там двоє чи троє хворих селян, які тижнями лежали на приходстві. Це були убогі парафіяни, які не могли заплатити за медичну допомогу у місті. Дружина священника лікувала хворих медикаментами, придбаними на власні кошти [26, с.769–770].

Інколи жінка священника була єдиною особою на селі, яка володіла навиками надання першої медичної допомоги. Зокрема, часто відвідувала хворих дружина душпастиря с. Чорнокінці Великі Гусятинського повіту [49, р. 184]. Респондент К.Савчук із с. Дубівці Станіславівського повіту розповіла, що коли вона поранила руку серпом, то батько одразу ж відвів її до жінки пароха, яка зробила їй перев'язку [4, арк.1].

Лідія Лугова, яка походила із священничої родини, згадувала, що її мати давала місцевим жінкам поради і лікувала дітей на основі фахових підручників з медицини. Вдома була власна аптечка із найнеобхіднішими препаратами. “В нашому селі, як і в інших селах, – писала Л.Лугова, – в тому часі була велика смертність жінок при родах. Мати радила спроваджувати іспитованих повитух, і дійсно згодом такі фахові повитухи приїздили з Бурканова й Вишнівчика. Зимою діти мерли найбільше від простуди. Мати вчила жінок класти “баньки” проти “колькок” [27, с. 45]. Власну домашню аптеку мала і дружина о.К.Хотинецького із с. Чернево Мостиського повіту, куди селяни приносили різні цілющі трави і бджолиний віск для виготовлення ліків [31, с. 286].

Особливо варто відзначити, що така допомога здійснювалася практично безкоштовно або за невелику оплату, в той час як виклик фахового медика тягнув за собою чималі витрати. Останнє звичайно було вагомим аргументом для селян щоб не вдаватися до послуг лікарів. Зокрема, наприкінці XIX ст. виїзд у село до хворого, в залежності від відстані, коштував у середньому 20 – 50 ринських, вночі – вдвічі більше. Ще більше коштів вимагало оперативне втручання. Так, за операцію з видалення апендициту слід було заплатити 200 – 300 ринських, а за більш складну – до 1000 [48, с.47].

У 30-х рр. XX ст. існували такі ціни на медичні послуги: консультація у лікаря до 6 злотих, консультація у хворого вдома – до 10, виїзд до недужого – до 12, перев'язка, дрібне хірургічне втручання – до 20, операція середньої складності – до 80, складна операція – до 200, звичайні пологи – до 40, а з оперативним втручанням – до 80 злотих. Виклик вночі слід було оплачувати за подвійним тарифом, так само на 50% зростала ціна за поради лікаря у неділю і святкові дні [21, с.10]. Якщо взяти до уваги, що за день роботи на полі селянин отримував у середньому 1 злотий (не набагато більше цінилася праця й інших найманих робітників), то він мав відпрацювати тиждень, щоб тільки проконсультуватись у лікаря (не беручи до уваги вже інші витрати, у тому числі і на медикаменти). Коли ж довелося б робити операцію, то це б йому обійшлося у вартість однієї чи двох корів.

Зважаючи на низький рівень медицини у сільській місцевості та невисоку платоспроможність населення, інтелігенти виступали з пропозиціями щодо організації кооперативних лікарень, відомих як “Кооперативи здоров'я”. Перший такий заклад засновано 24 грудня 1936 р. у с. Ременів Львівського повіту [46, с.8]. Про обсяги роботи кооперативу свідчать наступні дані: тільки у 1938 р. лікар О. Літинський прийняв 1626 чоловік, виголосив 17 доповідей і оглянув 64 селянські помешкання [29, с.103]. За свою роботу він отримував 200 злотих щомісяця. Ті, хто не був членами кооперативу, змушені були платити за медичні послуги окремо. З

цієї суми 75% медик залишав собі, а решту 25% передавав установі за використання приміщення та інструментів [29, с.93].

Другий подібний заклад виник у с. Боднарів Станіславівського повіту 14 лютого 1937 р [46, с.8]. Територія його діяльності охоплювала 8 сіл Станіславівського, та 8 сіл Калуського повітів. Головою Наглядової Ради установи став місцевий парох о.Ю.Кочержук, а заступником – священник із с.Майдан С.Яськевич [1, арк.3].

У Боднарові, як свідчать старожили, працювала лікарка-українка Анна Гловінська. Вона приїхала із Львова перед Першою світовою війною і оселилася разом із сестрою. Як медик А.Гловінська була відома на всю округу (спеціалізувалась на гінекологічних захворюваннях), тому до неї приїжджали лікувались навіть із сіл сусідньої Львівщини [6, арк.1; 7, арк.1]. У цьому населеному пункті першу медичну допомогу селянам надавав і агроном Микола Дяченко. Він сам виготовляв різні каплі і мазі, мав цінну медичну літературу [5, арк. 1, 2].

Пропаганда необхідності покращення медичного обслуговування на селі тісно поєднувалася із боротьбою сільської інтелігенції із забобонами і ворожіннями. Активну роботу у цьому напрямку проводили вчителі. Зокрема, заклик поборювати пересуди знаходиться у записній книжці Іванни Блажкевич. Це дає підстави припустити, що дана тема стала предметом її лекції чи реферату [8, арк.16]. Викорінити забобони, навчаючи історії, рекомендувала відомий буковинський педагог, письменниця Є. Ярошинська [22, с.202].

Вчителі пояснювали, що у випадку захворювань необхідно звертатись до лікаря, бо “мудрі люди вже давно перестали вірити в бабські забобони” [43, с.51]. Однак ситуацію ускладнював той факт, що батьки самі, в силу своєї неосвіченості, створювали сприятливий ґрунт для існування подібних вірувань у дітей. Тому те, чого навчали педагоги в школі, часто суперечило домашньому вихованню і могло нівелюватись батьківським авторитетом.

Наприклад, типове ставлення гуцулів до лікарів описано у П.Шекерика-Дониковаго. За ним, селянин, коли занедужає, до “дохторий ни иде, бо то велика сума коштує, а другий раз то делеко, у чорта за дверми, а третє, ци вни би ніби шош помогли? От пусті тлумаки, лиш людем голов морочют, та екїс слабости вигадуют, а вни шо знают! Відки вни годни зперти Божу волю, або й силу! Пустє, земнені боги! Прийде то до чоловіка, шош ніби си випитає, поковтає по чьоловікови, шош пошкробає на папери и забєретци, а то нічьо ни помагає, хоч мечі горохом по стїні” [47, с.153].

Серед бїльшостї селян панувало переконання, що кому призначено жити, той видужає, а кому померти – той неодмінно помре. Звідси і приказки: “Як Бїг дасть, так буде”, “Що йому суджено, того не минє”, “Що має вмирати, то вмре”, “Кому на вік, тому на лїк” (“Як буде на вік, то буде й на лїк”), “Як Бог не поможе, то і доктор не порадит” [37, с.170]. Подекуди навіть вважали, що коли хворого відвезти до лікарні – це певна смерть, що під час протиєпїдемїчних заходів медики у шпиталях отруюють людей [37, с.170].

Досить активну позицію у боротьбї із забобонами займала жїноча перїодика, зокрема часопис “Жїноча воля”. У одній із статей викривались віра у вроки, сказанє у “такий час” тощо [20, с.8]. Інший дописувач цього часопису критикував віру у “сонники” та розкривав їх згубний вплив. На його думку, “як довго всїякі сонники будуть своєю ворожбою наводити безпотрїбну журбу про сподіванї нещастя, як довго кожду днину начинатимуть нашї господинї від толкування снів, – так довго не буде добра в наших родинах...” [12, с.3].

Представники сїльської інтелїгенції опублїкували низку оповїдань, де викривали згубний вплив ворожїнь і забобонів, або висміювали їх у гумористичному дусї [9; 13; 40, с. 29–31]. Наприклад о. Ю. Кміт в оповїданнї “На млаку...” показав негативний вплив забобонів на емоційну сферу і стан недужих [40, с.29–31].

Активну боротьбу із знахарством та упередженнєм до традиційної медицини вело духовенство. Цїкаво, що у народї сформувались забобони,

пов'язані безпосередньо із особою священика та його душпастирськими обов'язками. Селяни, як правило, у випадку недуги, звертались спершу до ворожбитів, місцевих знахарів, рідше – лікарів, вже тільки при безнадійному стані хворого – до священика. Тому вони вірили, що хворий, який висповідався “на смерть” обов'язково повинен померти [14, с. 276].

У деяких гуцульських селах твердили, що хворий неодмінно одужає, якщо проживе два-три дні після оливопомазання. Так само намагалися вгадати майбутнє недужого по кольору букв Святого Письма: якщо священик відкриє його на сторінці із виділеними червоними літерами, то хворий одужає, коли ж таких букв мало або зовсім нема – слід чекати смерті [37, с. 195]. Аналогічно пророкували шлях душі померлого (до раю чи до пекла), коли душпастир відправляв молебень на подвір'ї перед відпровадженням траурної процесії на цвинтар [37, с. 196].

Львівський дослідник Р.Гузій у своїй монографії “З народної танатології: карпатознавчі розсліди” наводить приклади ворожінь і за іншими прикметами, наприклад, за відлунням церковного дзвіночка, з яким священик ішов до недужого. Якщо дзвоник звучав голосно, то хворий повинен померти, коли ж тихо – то одужати. Якщо повісмо із залишками елею, яке священик після помазання викидав у піч, швидко спалахувало і згоряло, вірили, що швидко так само настане смерть. Коли ж воно займалося повільно – людина одужає. Подекуди вважали, що хворий помре, якщо священик, переступаючи поріг його дому, перше стане на нього правою ногою. Якщо ж стане лівою – людина житиме [37, с. 196, 198].

Звичайно беззастережна віра у такі прикмети (у разі їхнього негативного результату) не тільки не додавала оптимізму родині хворого, але й негативно впливала на стан здоров'я самого недужого. Випадки співпадіння прикмети і її наслідків, які переоповідалися від однієї людини до іншої, тільки підсилювали віру у названі пересуди, а відтак створювали широке поле для просвітницької діяльності місцевої інтелігенції.

Таким чином, за умов відсутності на селі кваліфікованої медичної допомоги, а також належної соціальної інфраструктури, першочергового значення набувала діяльність освіченої верстви, спрямована на організацію фахової медицини та популяризацію складових здорового способу життя. Це передбачало навчання селянок основ догляду за дітьми та надання їм елементарних знань у галузі санітарії і гігієни, боротьбу за покращення медичного обслуговування через підготовку фахівців із середовища селян. Створення “Кооперативів здоров’я” за ініціативою місцевих вчителів і священників сприяло покращенню побутових умов життя населення, а також зростанню його проінформованості про причини недуг і способи їх запобігання. Не останню роль відігравав і той факт, що подібні заклади робили медичне обслуговування доступним для широкого загалу насамперед із матеріальної точки зору.

1. Центральний державний історичний архів у м. Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 6768, 14 арк.
2. Державний архів Львівської області, ф. 1, оп. 9, спр. 68, 240 арк.
3. Державний архів Івано-Франківської області, ф. 6, оп. 1, спр. 229, 22 арк.
4. Науковий етнографічний архів Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника (далі – НЕАПНУ), ф. 1, оп. 2, спр. 3, 2 арк.
5. НЕАПНУ, ф. 1, оп. 2, спр. 15, 2 арк.
6. НЕАПНУ, ф. 1, оп. 2, спр. 16, 1 арк.
7. НЕАПНУ, ф. 1, оп. 2, спр. 17, 1 арк.
8. Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України (відділ рукописів), ф. 243, спр. 2, 51 арк.
9. Горицвіт О. Як Марисуня наворожила / О. Горицвіт // Христос наша сила! – 1939. – Ч. 31. – С. 3.
10. Записки учителя // Учитель. – 1893. – Ч. 4. – С. 52–56.

11. Записки учителя // Учитель. – 1893. – Ч.6. – С. 92 – 94.
12. І. Б. Сонник / І. Б. // Жіноча воля. – 1932. – Ч. 12. – С. 3.
13. Лисогірська Ж. Нова ворожба / Ж. Лисогірська // Жіноча воля. – 1938. – Ч. 1 – 2. – С. 4 – 6.
14. Лукач С. о. Посіщення хорих / С. Лукач // Добрий пастир. – 1931. – Ч. I. – С. 273-283.
15. Обовязок священників на Гуцульщині // Діло. – 1926. – Ч. 145. – С. 3.
16. Одна з болячок. Доля нострифікантів і поведінка з ними // Діло. – 1925. – Ч. 75. – С. 2.
17. Осінчук Р. Суспільна праця жінки в оздоровленні народу та його побуту / Р. Осінчук // Жіноча доля. – 1933. – Ч.6. – С. 3 – 4.
18. Осінчук Р. Суспільна праця жінки в оздоровленні народу та його побуту / Р. Осінчук // Жіноча доля. – 1933. – Ч.7. – С.3 – 4.
19. Осінчук Р. Суспільна праця жінки в оздоровленні народу та його побуту / Р. Осінчук // Жіноча доля. – 1933. – Ч.8. – С.5.
20. Покидайте забобони // Жіноча воля. – 1935. – Ч. 14. – С. 8.
21. Скільки платити лікарям // Правда. – 1938. – Ч. 26. – С. 10
22. Ярошинська Е. Про средства виховання жіночої молодіжи по селах: Відчит на окружній учительській... / Е. Ярошинська // Учитель. – 1896. – Ч. 13 – С. 202.
23. Влох М. Винники. Звенигород. Унів та довкільні села: Історично-мемуарний збірник / М. Влох. – Чікаго-США, 1970. – 527 с.
24. Войнаровський Т. Спогади з мого життя / Т. Войнаровський // Історичні постаті Галичини ХІХ – ХХ ст. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1961. – С. 11–75.
25. Горбач О. Шлях зі Сходу на Захід. Спогади / О. Горбач. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. – 373 с.
26. Городенщина: Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. – 864 с.

27. Лугова Л. Стежками минулого (Спогади) / Л. Лугова. – Буенос-Айрес, 1984. – 244 с.
28. Фортуна В. З минулих літ. Спогади / В. Фортуна. – Львів, 2005. – 270 с.
29. Фур І. Ременів, село моєї молодості і праці: Спомини / І. Фур. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – 178 с.
30. Харкевич М. Я вас не забув: Спомини 1935 – 1945 / М. Харкевич. – Нью-Йорк – Чікаго, 1997. – 288 с.
31. Чавс П. У вирі життя та Мостищина і Судововишенщина / П. Чавс. – Видання дієцезального музею і бібліотеки Української католицької єпархії в Стемфорді, 1976. – 376 с.
32. Арсенич П. Родина Шухевичів / П. Арсенич. – Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 1995. – 120 с.
33. Баб’як П. Клементина Попович у спогадах сучасників / П. Баб’як // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Львів, 2000. – Вип. 7/8. – С. 3–22.
34. Благий В. Студенство Львівського університету в 1900 – 1914 роках: історико-соціологічний аспект. Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2003. – 20 с.
35. Благий В. Студенти-медики Львівського університету на початку ХХ ст. (1900–1914 рр.) / В. Благий // Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць / За ред. М. Мудрого. – Львів: ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. – С. 409–420.
36. Верхратський С. Історія медицини. Видання третє, перероблене і доповнене / С. Верхратський. – К.: Вища школа, 1983. – 381 с.
37. Гузій Р. З народної танатології: карпатознавчі розсліди / Р. Гузій. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. – 352 с.
38. Дучимінська О. Весняні дні / О. Дучимінська // Дучимінська О. Сумний Христос. – Львів: Каменяр, 1992. – С. 152–218.

39. Жерноклеєв О. Галицька Гуцульщина: етнополітичні процеси і національна ідентичність / О. Жерноклеєв // Українознавчі студії. – 2000. – № 2. – С. 195 – 204.
40. Кміт Ю. Тремтіння душі / Ю. Кміт. – Львів: Накладом книгарні наукового товариства ім. Шевченка, 1922. – 143 с.
41. Комарницький В. Подвижництво Щасного Василя-Саламона / В. Комарницький // Мандрівець. – 2008. – № 5. – С. 38 – 41.
42. Ломацький М. Українське вчительство на Гуцульщині / М. Ломацький. – Торонто, 1958. – 72 с.
43. Макогон Д. Безвірок / Д. Макогон // Макогон Д. Вибрані оповідання. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1959. – С. 51.
44. Малицька К. Мужичька дитина / К. Малицька // Малицька К. Твори / Упор., прим. та наук. редакція О. М. Івасюк, В. Є. Бузинської. – Чернівці: Букрек, 2011. – С. 104-109.
45. Мисак Н. Українські лікарі в Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.): соціально-професійна характеристика / Н. Мисак // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету: Збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 9. – С. 180 – 193.
46. Степанів О. Кооперативи здоров'я: їх завдання, організація, історія / О. Степанів. – Львів, 1937. – 31 с.
47. Шекерик-Доників П. Рік у віруваннях гуцулів: Вибрані твори / П. Шекерик-Доників. – Верховина: Редакція журналу (видавництво) "Гуцульщина", 2009. – 352 с.
48. Шумська В. Охорона здоров'я в Тернополі і Тернопільському повіті у 1772 – 1918 роках / В. Шумська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – Вип. 2. – С. 46 – 49.
49. Hryniuk S. Peasant with Promise: Ukrainians in Southeastern Galicia 1880–1900 / S. Hryniuk. – Edmonton: CIUS Press, 1991. – 299 p.

50. Kamińska-Kwak J. Inteligencja województwa lwowskiego w okresie międzywojennym / J. Kamińska-Kwak. – Rzeszów: Wydawnictwo uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. – 456 s.
51. Mały rocznik statystyczny. – Rok II. – Warszawa, Nakładem głównego urzędu statystycznego, 1931. – 168 s.
52. Mały rocznik statystyczny. – Rok VI. – Warszawa, Nakładem głównego urzędu statystycznego, 1935. – 278 s.
53. Sprawozdanie o stanie zdrowotnym Rzeczypospolitej Polskiej oraz o działalności władz i instytucji zdrowia publicznego w roku 1927. – Warszawa, 1929. – 199 s.

Drogobytska Oksana

THE ROLE OF THE GALICIAN RURAL INTELLIGENTSIA
IN THE DEVELOPMENT OF LOCAL SYSTEM OF HEALTH PROTECTION
(the end of XIXth – 30th of the XXth century)

The role of Galician rural intelligentsia in the improvement of the system of health protection on the village are analyzed. The special attention is turned on elucidative activity of teachers and priests, organization of domestic pharmacies and cooperative hospitals for peasants, fight against superstitions. It is marked that creation of cooperative medical establishments on initiative of local intelligentsia was instrumental in the improvement of domestic terms of life of population, and also growth of their information about reasons of illnesses and methods of their prevention.

Keywords: rural intelligentsia, priest, teacher, doctor, health protection.